

TT1 TANÁCSADÓ ÉS TERVEZŐ KFT.

SZADA
NAGYKÖZSÉG
TELEPÜLÉSRENDEZÉSI
ESZKÖZÖK
FELÜLVIZSGÁLATA

ÖRÖKSÉGVÉDELMI
HATÁSTANULMÁNY

2022.

RÉGÉSZET
BATIZI ZOLTÁN
ÉPÍTÉSZET
NEMESÁNSZKY ILDIKÓ

Örökségvédelmi hatástanulmány

RÉGÉSZETI SZAKTERÜLETI MUNKARÉSZ

Szada nagyközség településrendezési eszközeihez

Bevezetés

Az örökségvédelmi hatástanulmány a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendeletnek és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendeletnek megfelelően a településfejlesztési koncepcióhoz készül.

A hatástanulmány szerkezetét és tartalmát a 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 83. § (2) bekezdése, illetve utóbbi 14. sz. melléklete határozza meg.

Jelen munkát a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 13/2015. (III. 11.) MvM. rendelet, valamint a muzeális intézményekben folytatható kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet szabályai szerint történhet.

A hatástanulmány a rendezési tervhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó.

A vizsgálatnál figyelembe vett, a kulturális örökség régészeti vonatkozásait érintő speciális törvények és rendeletek:

- 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről – amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik (23. §),
- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről,
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 2001. évi LXIV. törvény a Kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: Kötv.),
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól – az örökségvédelmi hatóság hatósági eljárásait ez alapján végzi,
- 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartó rendszerről – különösen az alábbi szabálysértésnek minősülő cselekmények: lopás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, szándékos rongálás ötvenezer forintot meg nem haladó értékre – 177. § (3) bekezdése szerinti minősített esetei,
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről – különösen az alábbi bűncselekmények:
 - műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása – 357. §,
 - lopás – 370. § (3) bekezdés bb) pontja,
 - rongálás – 371. § (3) bekezdés ba) pontja és (4) bekezdés b) pontja,
 - jogtalan elsajátítás – 378. § (2) bekezdése,
 - orgazdaság – 379. § (3) bekezdés b) pontja szerinti minősített esetei,

- 149/2000. (VIII. 31.) kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről,
- 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról,
- 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,
- 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójára anyagi elismerésének részletes szabályairól,
- 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.

Fogalmi meghatározások

A régészeti elemek vizsgálatát a kulturális örökség védelméről hozott 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el.

Fenntartható használat (Kötv. 7. § 4.): a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára.

Előzetes régészeti dokumentáció (Kötv. 7. § 3): valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában marandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

Gyűjtemény (Kötv. 7. § 6.): a gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 11.): a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Nagyberuházás (Kötv. 7. § 20.): az alábbi, földmunkával járó beruházás:

- a) a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,
- b)
- c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,
- d) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó- vagy árapasztó tározó-építés, vagy
- e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

Nyilvántartott régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 23.): a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

Megelőző feltárás (Kötv. 7. § 13.): írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes felületű feltárás), amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul.

Mentő feltárás (Kötv. 7. § 14.): régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 28.): a régészeti örökség ingatlaneleme.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 29.): valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti feltárás (Kötv. 7. § 30.): a földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén feltárára jogosult által végzett lelőhely-felderítés és megelőző jellegű örökségvédelmi tevékenység, melynek szaktevékenységi része a feltárásvezetés, a feltárás dokumentálása, a régésztechnikusi feladatellátás, a leletek elsődleges feldolgozása, valamint a geodéziai és térinformatikai feladatok ellátása. Járulékos része a régészeti bontómunka.

Régészeti korú tárgy (Kötv. 7. § 32.): bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 33.): a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 35.): földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 36.): a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 37.): az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstruálásához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerzés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 38.): a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Teljes felületű feltárás (Kötv. 7. § 40.): nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása.

Terepbejárás (Kötv. 7. § 41.): minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

Tervásatás (Kötv. 7. § 42.): tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

Történeti városmag (Kötv. 7. § 44.): a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 45.): miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

Védett örökségi elem (Kötv. 7. § 46.): az e törvény erejénél fogva védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.

Kötv. 7/A. §: A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására.

Kötv. 8. § (1): A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

A Kötv. 9. §-a kimondja, hogy a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, ennek érdekében régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük a Kötv. 10. §-a alapján.

Általános védelem (Kötv. 11. §): a régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása (Kötv. 12–16. §): az ország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (13. § (1)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (13. § (3)).

A Kötv. 19.§ (1) bekezdése alapján a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet (a továbbiakban: Korm. r.) 21. § (3) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházással el kell kerülni

- a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,
- b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és
- c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

Ez alól kizárólag az örökségvédelmi hatóság döntése alapján a belterületen tervezett földmunkával járó beruházások, illetve a természetvédelmi vagy örökségvédelmi célú beruházások képezhetnek kivételt (Korm. r. 88. § (6)).

A Kötv. 19. §-a alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti feltárások költségeit – a jogszabályban meghatározott kivételekkel – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár mértékét a Korm. r. 8. sz. melléklete határozza meg.

A Kötv. 82. §-a szerint örökségvédelmi bírsággal kell sújtani azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki

- jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet védelem alatt álló kulturális örökségi elemen engedély vagy tudomásulvétel nélkül vagy attól eltérő módon végzi,
- a védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, valamint
- a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti,
- régészeti feltárást feltárási jogosultság nélkül végez,
- nyilvántartott régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye vagy nyilatkozata nélkül beruházást valósít meg.

Bírsággal sújtható az, aki a jogszabály által előírt bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget. A bírságot a hatóság szabja ki. A bírság mértéke nyilvántartott régészeti lelőhely esetén az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet alapján 10 ezertől 250 millió forintig terjedhet.

1. Örökségvédelmi vizsgálat

1.1. A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag)

Szada község Pest megyében a Gödöllő–Vác főút mentén 190–260 m tengerszint feletti magasságon terül el a Gödöllői-dombság nyugati szélén, Gödöllői dombvidék kistájhoz tartozik. Határában a Margita-hegy (344 m) a legmagasabb pont. ÉNY-NY felé fokozatosan alacsonyabb itt a felszín, amelyet a földtörténeti harmadkor és negyedkor határán zajló kéregmozgások alakítottak ki. Földtanilag jellemző, hogy a miocén homokos és kavicsos képződményeket felsőpannon homokos-agyagos üledékek és folyóvízi üledékek, illetve néhány helyen jégkorszaki lösztakaró borítják, melyeken jellemzően erdőtalajok Ramann-féle barna erdőtalaj, agyagbemosódásos erdőtalaj, barnaföldek és humuszos homoktalajok képződtek. Termőképességük közepes-gyenge. A csapadékvizek részben D felé a Rákos-patakhhoz, részben É felé a Szódrákosi-patakhhoz jutnak. A község területén a Kárpát-medence többi területéhez hasonlóan már az újkőkorban megtelepedtek földművelő elődeink. A helység határa 1670 ha nagyságú.

A mai település a középkori Szada területén létesült. Neve magyar névadással pusztá személynévből keletkezett. Legkorábban a település köznemesi rangú birtokosait, a Szadai, másképp Zada-i családot említik levéltári forrásaink. Első okleveles említésük 1325-ből maradt ránk: Zada-i Jakab fia Domonkos, valamint az ő özvegye szerepel ekkor. Ezt követően a 14. század során még többször, 1335-ben, 1341-ben és 1361-ben is szerepelnek különböző családtagok a ránk maradt forrásokban.

A család utolsó férfi tagja Péter fia Tamás volt, akiről tudható, hogy 1349-ben fiú örökös nélkül hunyt el. Szada és Gödöllő nevű birtokait ezután az uralkodó, I. Lajos, Pohárusnak nevezett Péternek, Abaúj vármegye főispánjának adományozta. 1352-ben a szadai birtok déli fele, valamint Gödöllő valóban Péterhez került, a szadai birtok északi része azonban Tamás leányára szállt. Ebben az oklevélben említenek elsőként egyházat a településen: a Szent Tamás-kápolnát. A 15. század első negyedében a birtok gyarapodott Veresegyház faluval és a hozzá tartozó Sárfő, Iklad, Ivacs, Szabadtelki és Gárdony pusztákkal. Ez az állapot sem bizonyult tartósnak, a birtoktest hamar felbomlott. Azonban Pohárus Péter utódainak szintén fiú örökös nélküli halálával a birtokok ismét a koronára, I. Zsigmondra háramlottak vissza.

Zsigmond 1426-ban 1200 forint kölcsön fejében elzálogosította Szadát, Veresegyház és még egy falut Alcseb-i István fia Lászlónak és három fiának, akiket zálogjogon birtokba is iktattak. Arról is rendelkezünk adattal, hogy néhány év múlva, 1430-ban a király további 200 forinttal növelte a kölcsön összegét.

Az uralkodó által felvett kölcsönt Mahalfalva-i Ryhel Péter bányagróf még szintén 1430-ban kifizethette, mert Zsigmond elrendelte az ő és felesége részére Szada és Veresegyház határjárását.

A határjárások különösen értékes források, általuk a középkori település és szomszédainak területét ismerhetjük meg, gyakran számos elem a mai napig azonosítható a tájban. A 15. századi határjárást ezért érdemes részletesen ismertetni. A bejárást a keleti, Gödöllővel közös határon kezdték: ez a füves Hangásútnál (Hangaswth) kezdődött, majd hosszan, nyugati irányba

haladva, végül délre tartva végződött. A Szada–Gödöllő határ adataink alapján nagyjából megegyezhetett az újkori határral. Itt érkeztek a Gárdony (Gardon) hegy lábánál egy közúthoz, ahol egy földhalom jelezte a határt. A hegyet balról megkerülve egy régi hosszú árkot, valamint több más régi árkot említenek, amelyek Szada, Gödöllő és Szentjakab határait jelentették. Ezt követően Szada és Szentjakab határát járták be: a Gárdony hegyet megkerülve egy nagyon mély és hosszú völgy kezdetéhez érkeztek, itt a jobb oldalon ismét fölhatárjelet emeltek. A völgyön (amely az Illésaljai-árok völgyével azonosítható) É felé haladva bal oldalról hagyták el Szentjakabot, majd elérték a Szadáról Buda felé vezető utat. A budai úton Ny felé haladva egy holdnyi szélességben elértek a Dobogóhalom (Dobogohalom) nevű dombhoz, ennek jobb oldalán ismét földből határjelet emeltek, ez Szentjakab, Veresegyház és Szada határainak találkozási pontja. Az út ma már nem létezik, a középkorban Szadáról Fóton át Pest felé vezetett.

A fent említett Ryhel Pétert fia, Sebold (Sybold) követte a birtokok élén. Mivel Gödöllő birtokosaival, a Rozgonyi család tagjaival határviták támadtak, 1452-ben Sebold kérésére újabb határjárásra került sor. 1456-ban újra bejárták a Szada–Gödöllő határszakaszt. Ezek a leírások lényegében az 1430. évit követték. 1460-ban már Zada-i Reyhel Seboldként említik a birtokost, akit Vince váci püspök a királynál azzal vádolt, hogy a csői vár fegyvereseivel és másokkal a püspökség birtokait kirabolta és a jobbágyokat várerősítésre kényszerítette. Az uralkodó, I. Mátyás kártérítést ítélt meg a váci püspökség részére, ezért felbecsülték Sebold birtokainak értékét. Veresegyház és Szada falvakban ekkor összesen 52 lakott és 25 lakatlan jobbágytelek, 3 malom, 2 forrás, 2 templom toronnyal, Sebold elhagyott curiája, egy halastó, szántók és legelők voltak a feljegyzés szerint. Mivel az összeírt javak összértéke nem érte el a váci püspöknek megítélt kártérítés összegét, ezért a püspököt beiktatták a birtokrészekbe. Ugyanekkor az uralkodó egy birtokrészt adott Guti Ország Mihálynak is. Sebold az 1460-as években további birtokrészeket zálogosított el Nenke-i (Jenke-i) Nagy Miklósnak és rokonainak, továbbá Rozgonyi Jánosnak és Rajnoldnak. Később megpróbálhatta ezeket visszaszerezni, azonban nem járt sikerrel.

1467-ben Mátyás is oda adományozta Rozgonyi János tárnokmester és testvére Rajnold számára Zada-i Sebold veresegyházi és szadai birtokait, így a középkor késői szakaszában a nagy Rozgonyi birtoktestbe olvadt a kérdéses terület. 1492-ben Rozgonyi János fia István halálakor összeírták a királyra visszaszállt birtokait. Eszerint ekkor Szadán templom állt toronnyal, volt 10 lakott és 14 lakatlan jobbágytelek, egy elhagyott nemesi curia, 40 királyi hold szőlő, egy forrás, egy ekealj szántó, fél ekealj legelő, 75 kaszás rét, valamint erdő is.

A török hódoltság idején Szada a budai szandzsák pesti náhijéjének lett része. A török időkben többször összeírták a felnőtt férfi lakosokat, ezek száma Szadán 1546-ban 64, 1559-ben 54, 1652-ben 58, 1580-ban 54, 1590-ben 31 fő volt. Az ugyenezen időben készült magyar rovásadó jegyzékek a porták számát őrizték meg számunkra:

1565	12
1570	11,5
1572	8
1574	10
1576	14

1578	11
1582	16,5
1588	6

Látható, hogy a 16. században tehát végig lakott volt a terület, azonban a tizenöt éves háború pusztításai előtt a lakosság elmenekült.

Az 1620-as években tért vissza részben a régi lakosság, részben új családok. Azonban a 17. századi rovásadó jegyzékek számadatai beszédesek a lakott porták számáról:

1626-27	4,25
1635	2
1639	2
1647	2,5
1661	2,5
1668	2,5
1683	2
1686	-

A váci püspökség urbáriumainak adatai kiegészítik a fentieket, ezek 1628-ban 7 jobbágyot és 7 házas zsellért írtak össze, 1653-ban 13 jobbágyot, 10 házas zsellért és 3 házatlan zsellért tartalmaznak. Utóbbi évben renovált templomát és református prédikátorát is említik. További adatokkal szolgálnak a törökök által a tehetősebbekre kivetett dzsizjeadó feljegyzései. Ilyen adót a szadaiak közül 1626-ban 4, 1627-ben 3, 1634-ben 5 fő fizetett.

A tizedjegyzékek adatai:

1628	25 Ft
1629	36 Ft
1634	61 Ft
1646	35 Ft és 50 dénár
1653	71 Ft
1660	50 Ft
1661	52 Ft és 50 dénár
1666	71 Ft
1668	71 Ft
1674	53 Ft és 50 dénár
1678	-
1679	36 Ft

1671-ből a váci püspöki birtokok név szerinti összeírása is fennmaradt, ebben Szadáról 26 személy szerepel.

A 17. század eseményeit színesítik azok az adatok is, amelyek arról tanúskodnak, hogy a Szada és Gödöllő közötti határ a két terület birtokosai és lakosai között állandó feszültségforrás volt. Számos határsértésről szóló feljegyzés, határperek, tanúmeghallgatások és bejárások tanúskodnak a még a 18. században is fel-fellángoló ellentétekről.

A törökök kiűzése körüli időben Szadát átmenetileg ismét elhagyták a lakói, de 1699-re visszatelepült. 1700-ban és 1702-ben is említik templomát. Utóbbi évben azt írják, a régi

templom alapjaira épült az akkori épület. A község Keresztelő Szent Jánosnak szentelt ma is álló templomát 1794-ben kezdték el építeni, helyén kereshetők a középkori templom maradványai.

E helyen szükséges összefoglalni a már említett középkori Szentjakab településről tudható adatokat is, hiszen az Szada mai közigazgatási határán belül helyezkedett el: a településről dél-délnyugatra, a Szódrákosi-patak völgyére enyhén lejtő domboldalon. Nevét templomának védőszentjéről kaphatta. Szentjakab a középkor folyamán mindvégig a váci püspökség birtoka volt, első említését egy 1363-as oklevélben találjuk. A fentebb már említett 1430-as és 1452-es határjárásokban Szentjakab határát is leírták. 1521 és 1528 között a Fót és Mogyoród közötti határper irataiban többször szerepel Szentjakab. 1539-ben Brodarics István váci püspök végrendeletében Mogyoród minden jövedelmét, köztük Szentjakabot a váci Szentlélek ispotály javára kötötte le. Nem sokkal később, a török kor elején a település elpusztulhatott, az 1549-90 közötti török összeírásokban pusztaként szerepel. Ennek ellenére helye nem merült feledésbe, a 17-18. századból több határjárás maradt fenn (1658, 1659, 1661, 1668, 1669, 1718), ahol említik a Szada-Gödöllő-Szentjakab hármashatárt. Amint említettük nevét egykori templomának védőszentjéről kaphatta, ennek ellenére az egyház középkori említését nem ismerjük. 1653-ban már teljesen leromboltként említik az egykori épületet.

Iklad egy további olyan középkori település, amelynek helye a mai Szada közigazgatási határain belül keresendő. Nem összetévesztendő az Aszód mellett ma is létező Ikladdal. Első említése 1350-ből maradt ránk, ekkor a Rákos folyó melletti Szada (Zoda), más néven Iklod nevű birtokról esik szó. 1381-ben arról értesülünk, hogy Sydow-i István fia Domokos tett panaszt, mert bizonyos vereasegyházi nemesek Iglod nevű possessioját elfoglalták. A 15. század első felében különféle birtokcserék kapcsán hallani Iklad pusztáról. Az említett 1430-as határjárás nem említi Ikladot, feltehetően azért, mert az akkor körüljárt terület belsejében feküdt. Utoljára 1431-ben tűnik fel Iklath formában. Ezt követően valamilyen okból elnéptelenedett és beolvadt Szada határába.

Megemlítendő még a ránk maradt írott forrásokban felbukkanó Gárdony (Gardon) pusztája is, amelyről azonban nem bizonyos, hogy valaha tartósabban lakták-e. Első említése 1435-ből maradt ránk, illetve a már többször említett 15-17. századi határjárások is említik Gárdony-hegyet, Gárdony pusztát, völgyet. Helye pontosan nem azonosítható, a rendelkezésre álló adatok alapján valahol a mai szadai, gödöllői és mogyoródi hármashatár környékén keresendő.

Érdekes továbbá a Margita-hegytől NY-ra elhelyezkedő Csatár vagy Csatárok nevű dűlőnév. Ez a szó több Árpád-kori falu nevében is előfordul, így esetleg itt is utalhatna egy újabb elpusztult középkori településre. Azonban a dűlő területe a megletelepedésre nem alkalmas helyen fekszik, így a névadás gyökere nem ismert.

1.2. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással

Szada a Gödöllői-dombság nyugati oldalán, a Gödöllőn eredő, felső szakaszán dél felé tartó Rákos- és az észak, északnyugat felé folyó Szódrákosi-patak vízválasztójának északi oldalán települt meg. Ezek a természetföldrajzi tényezők az őskortól egészen a legutóbbi időkig meghatározták a falu településhálózatban elfoglalt helyét és kapcsolatrendszerét. A község középkori – kora-újkori előzményének településszerkezetét nem ismerjük.

Szada közigazgatási területéről jelenleg 32 régészeti lelőhely szerepel a közhiteles nyilvántartás adatai alapján. Egy további lelőhelyet (MRT 11. 21/9. lelőhely) a Magyarország Régészeti Topográfiája kötet szerzői önálló lelőhelyként tárgyalnak, azonban területe teljes egészében egy másik nyilvántartott lelőhely területére esik, így valószínűleg ezért nem szerepel önálló lelőhelyként a nyilvántartásban. Egy további veregyházi lelőhely poligonjának éppen a széle érinti a szadai közigazgatási határt (Veregyház, Lapos köz 2. azonosító: 72729.) Az ismert lelőhelyek száma a természetföldrajzi adottságok és a környező települések lelőhelyeinek ismeretében magasnak tekinthető, de bizonyos, hogy még több fel nem fedezett lelőhely található a helység területén. (Az ismeretlen lelőhelyről származó, de Szadához kapcsolható tárgyak egy része biztosan nem az ismert lelőhelyekről, hanem a ma még rejtőzködő, ismeretlen lelőhelyekről származik.) Így a lelőhelyek száma intenzívebb kutatások esetén a jövőben még bizonyára emelkedni fog. A község határában található ismert régészeti lelőhelyek nagyobb része terepbejáráskor került elő, de nagyberuházáshoz kapcsolódó felügyelet, próbafeltárás során is váltak ismertté új lelőhelyek, illetve ismert lelőhelyek új tulajdonságai.

Tervásatás

A település egyetlen lelőhelyén történt tudatos, tervezett régészeti kutatás. Szada–Vár-domb lelőhelyen (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) Miklós Zsuzsa 1978-ban szondázó ásatást végzett, egy kisebb szelvényt és egy hosszabb kutatóárkot nyitott az Árpád-kori földvár területén.

Terepbejárások

A település legtöbb lelőhelyén történt terepbejárás, van lelőhely, ahol többször is. A legtöbb lelőhely e módszer segítségével vált ismertté. Az első, még nem modern értelemben vett terepbejárásokat Márton Lajos végezte Szada területén 1932-ben. Ekkor a Vár-dombon (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) az akkor még valószínűleg viszonylag ép sánc maradványainak elegyengetését tervezték, ezért Márton Lajos készített egy állapotfelmérő leírást, de úgy tűnik, egyéb terepi kutatás ekkor nem történt. Ugyanekkor Márton megtekintett egy középkori lelőhelyet is „a községi közlegelő területén” – ez valószínűleg a Paskom (Illés-tető) (MRT 11. 21/28. azonosító: 26318) lelőhely területét érintette.

A Magyarország Régészeti Topográfiája kutatási projekt részeként került sor a legtöbb terepbejárásra, ekkor szisztematikusan feltérképezték a település területét lelőhelyek után kutatva. Az e kutatás keretében végzett első bejárások a Vár-dombot (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) érintették: itt 1976-ban és 1977-ben végzett bejárásokat Miklós Zsuzsa, Kvassay Judit

és Torma István. 1979-ben történt a legtöbb terepbejárás, ezeket mind Miklós Zsuzsa végezte. Elmondható, hogy az ő nevéhez fűződik a legtöbb szadai lelőhely azonosítása. Ekkor váltak ismertté a következő lelőhelyek: MRT 11. 21/6–20. azonosító: 26296–26310. A szisztematikus bejárások a következő években is folytatódtak, 1980-ban Miklós Zsuzsa azonosított három lelőhelyet (MRT 11. 21/21, 23–24. azonosító: 26311, 26313–26314), majd 1981-ben Kvassay Judittal közösen további hármat (MRT 11. 21/22, 25, 27. azonosító: 26312, 26314, 26316). Ugyanebben az évben Kvassay Judit, Medzihradszky Zsófia és Miklós Zsuzsa azonosított még egy lelőhelyet: MRT 11. 21/4. azonosító: 26294. 1982-ben ismételt bejárást végzett Miklós Zsuzsa egy már 1979-ben azonosított lelőhelyen: MRT 11. 21/19. azonosító: 262309. 1993-ban ugyancsak három, már ismert lelőhelyre tért vissza Miklós Zsuzsa (MRT 11. 21/10–12. azonosító: 26300–26302), de azonosított ismét egy új lelőhelyet is: MRT 11. 21/28. azonosító: 26318. 1985-ben Miklós Zsuzsa Horváth Lajossal közösen keresett fel egy lelőhelyet: (MRT 11. 21/14. azonosító: 26304). 1994-ben Kővári Klára és Miklós Zsuzsa az addigra teljesen eldőzerolt és felparcellázott területű Vár-dombon (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) kísérelt meg terepbejárást végezni, de nem tudták azonosítani az egykori lelőhelyet. 2005-ben és 2008-ban Kővári Klára és Torma István bejárása azonosított egy lelőhelyet a Dózsa György utcában: MRT 11. 21/30. azonosító: 49977. Reményi László 2009-ben terepbejárást végzett a két, Laposközi-dűlő nevű lelőhelyen (MRT 11. 21/17–18. azonosító: 26307–26308). Egy lelőhely Veresegyház határából lóg át a szadai határba (MRT 9. 37/42. lh., azonosító: 12402). Ez Gyombola Gábor 1984-es felszíni leletgyűjtése során vált ismertté.

Helyszíni szemlék

Miklós Zsuzsa 1985-ben a Pisokmány (MRT 11. 21/15. azonosító: 26305) lelőhelyen végzett helyszíni szemlét, amelynek ekkor ÉNY-i szélét alagsövezéssel vágta át. 1986-ban Kővári Klára végzett helyszínelést az Ady Endre u. 25. telken (MRT 11. 21/29. azonosító: 26319). Két helyszíni szemle a Belterület nevű lelőhelyen (MRT 11. 21/1. azonosító: 26291) zajlott: 1994-ben és 1996-ban Kővári Klára és Miklós Zsuzsa csatorna és gázvezeték árkából, illetve ennek visszatöltött földjéből gyűjtött leleteket az akkori Faluház előtt, illetve annak kertjében. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett az összes, addig ismertté vált szadai lelőhelyen. Torma István ugyanebben az évben a Vár-domb lelőhelyen (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) végzett helyszíni szemlét.

Régészeti szakfelügyelet

Kővári Klára 2010-ben a Laposközi-dűlő (MRT 11. 21/17. azonosító: 26307) lelőhelyen végzett régészeti felügyeletet. Zimborán Gábor 2011-ben a Kisfaludy u. (MRT 11. 21/19. lelőhely) lelőhelyen, majd 2012-ben a Ló-rét lelőhelyen (MRT 11. 21/4. azonosító: 26294) végzett régészeti felügyeletet. 2013-ban Farkas Zoltán, majd 2014-ben Füredi Ágnes végzett felügyeletet a Szódrákosi-patak partja és a Keserő-földek nevű, ekkor újonnan ismertté vált lelőhelyeken (azonosító: 85839, 85841). A Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/6. azonosító: 26296) lelőhelyen 2013-ban Farkas Zoltán és Rácz Tibor Ákos, majd 2014-ben Rácz Tibor Ákos végzett felügyeletet. Mag Hella 2017-ben régészeti megfigyelést végzett az elpusztult Vár-domb lelőhely (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292) területén egy családi ház építésekor. 2018-ban Herbst Anna, majd 2018 és 2021 között a váci múzeum munkatársai (Mag Hella, Molnár

Róbert, Kis Bernadett) több családi ház építésénél (hrs. 2549/14, 2549/16, 2549/17, 2549/29, 2549/32, 2549/36, 2549/40 végeztek régészeti megfigyelést a Pisokmány (MRT 11. 21/15. azonosító: 26305) lelőhelyen. Mag Hella 2021-ben a Kopoly-rét lelőhelyen (MRT 11. 21/24. azonosító: 26314) több családi ház építésénél végzett régészeti megfigyelést (hrs. 2547/26, 2547/27, 2547/28, 2547/29, 2547/30, 2547/35, 2547/36, 2547/37, 2547/40).

Leletmentés

Fehér Géza 1966-ban végzett leletmentést a Belterület nevű lelőhelyen (MRT 11. 21/1. azonosító: 26291), ahol a Rákóczi u. 1. szám alatt kerültek elő késő középkorra keltezhető sírok.

Próbafeltárás

Az első próbafeltárássra 2000-ben került sor Szada területén, ekkor a Margita-dűlőben egy labdarúgó, utánpótlás nevelő centrumot kívántak létesíteni, ezért az itt nyilvántartott lelőhelyen Kővári Klára és Kulcsár Valéria végzett próbafeltárást (MRT 9. 37/42. lh. azonosító: 12402). Ezt követően a Barátság kőolajvezetékhez kapcsolódó földmunkák során végeztek több lelőhelyen próbaátást. 2013-ban próbaátás történt Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/6. azonosító: 26296) lelőhelyen, ezt Rácz Tibor Ákos vezette. Két, korábban ismeretlen lelőhely ekkor vált ismertté: a Sződrákosi-patak partja nevű lelőhelyen (azonosító: 85839) Farkas Zoltán vezetésével 2013-ban néhány avar kori telepobjektumot tártak fel. Ugyancsak 2013-ban végzett próbafeltárást Farkas Zoltán a Keserő-földek (azonosító: 85841) lelőhelyen is, amelyet szintén avar kori telepként határoztak meg.

Légirégészeti kutatások

Miklós Zsuzsa 2006-ban légifotózással próbálta azonosítani az elpusztult Vár-domb lelőhelyet (MRT 11. 21/2. azonosító: 26292), azonban ez nem hozott eredményt.

Adatgyűjtés

Előzetes Régészeti Dokumentáció előkészítő munkájaként 2017-ben Trembeczki Júlia adatgyűjtést végzett a következő lelőhelyekkel kapcsolatban: Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/6. lelőhely, azonosító: 26296) Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/8. lelőhely, azonosító: 26298), Sződrákosi-patak partja (azonosító: 85839), Keserő-földek (azonosító: 85841).

Egyéb kutatások (Nem tudni, hogy tervásatás vagy más jelző illik-e e munkákra?)

Több lelőhely úgy vált ismertté, hogy nem régész szakember, hanem más szakmák képviselői, vagy egyszerűen helyi lakók szolgáltatottak róluk adatokat, leleteket a különböző múzeumokban dolgozó szakembereknek. 1911-ben például a Négertanya (MRT 11. 21/5. azonosító: 26295) lelőhely szarmata sírjainak több lelete jutott különböző helyi lakosoktól a Magyar Nemzeti Múzeumba. A Laposközi-dűlő (MRT 11. 21/3. azonosító: 26293) lelőhely 1957-ben vált ismertté, amikor szőlő alá forgatáskor hamvasztásos sírokat bolygattak meg. A leleteket egy helyi tanár mentette meg, az eseményről Kőszegi Frigyes kiszállási jelentése maradt fenn. Ugyancsak földmunkák során kerültek elő és helyieknek köszönhetően jutottak leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba, illetve a váci Tragor Ignác Múzeumba a Diósok (MRT 11. 21/25. azonosító: 26315) lelőhelyről.

Érdemes kiemelni Horváth Lajos veresegyházi lakos nevét, aki több lelőhelyről gyűjtött leleteket és adta át ezeket, valamint a rájuk vonatkozó információkat a régészeknek. Tőle tudjuk, hogy a Belterület lelőhely (MRT 11. 21/1. azonosító: 26291) ÉK-i szélén, a református templom kertjének végében 1970-ben oszlopásáskor sírokat bolygattak meg, továbbá azt is, hogy 1958 körül az Ady E. u. 6. kertjében az urnasíros kultúrához tartozó leleteket találtak. 1975-ben Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/6. azonosító: 26296) lelőhelyen is gyűjtött leleteket. A szadai 26. számú (MRT 11. 21/26. azonosító: 26316) lelőhely Horváth Lajos 1977-es gyűjtése során vált ismertté.

A település határának régészeti kutatottsága a fentiek ismeretében az átlagosnál nagyobb intenzitásúnak minősíthető.

A település határának kiterjedéséhez és a megtelepedésre alkalmas területek nagyságához viszonyítva az ismert régészeti lelőhelyek száma magas. Azonban a nem szántott, műveletlen vagy füves, erdős területek miatt, valamint a beépített vagy kertes területek miatt várható még további lelőhelyek előkerülése is.

A település ismert lelőhelyeinek korszakonként megoszlása:

Az *őskort* számos lelőhely képviseli, ez a szarmata korszak és a középkor mellett az egyik legerősebben képviselt régészeti korszak. Az őskoron belül pontosabban nem korhatározható lelőhelyek száma 3, ezek közül egy talán őskőkori (felsőpaleolit). Újkőkori, ezen belül kultúrához nem köthető 2 telep. A rézkorból egy bizonytalan telepre van adat, továbbá a biztosan késő rézkori bádeni kultúrának 2 telepe ismert. A bronzkorból – közelebbi korszakolás nélkül – ismert 3 biztos és 3 bizonytalan telep. A késő bronzkori urnasíros kultúra 4 telepére következtethetünk az adatok alapján. A késő bronzkor–kora vaskor közötti átmeneti időszakot képviseli 2 temető, ezeket a kutatók a váli kultúrához kötik. A késő vaskorból 3 biztos és egy bizonytalan kelta telep ismert a település területéről.

A *római korból* 11 szarmata telep ismert, további 2 lelőhelyről néhány kérdéses darab alapján feltételezhető szarmata megtelepedés. Egyetlen lelőhelyen a 20. század első felében előkerült leletek alapján szarmata temető feltételezhető.

A *népvándorláskorból*, pontosabban az avar korból egyetlen temető sem ismert, de 5 (esetleg 6) lelőhelyen előkerült kerámialeletek avar kori telepekre utalnak.

A *késő avar korból* vagy a *honfoglalás korából* származik 2 lelőhelyen előkerült néhány kerámialelet, amik az e korból való csekély megtelepedést jelzik a területen.

A *középkori* megtelepedést szintén jelentős számú lelőhely jelzi. Az Árpád-korból 9 telepet ismerünk, amelyek közül 5 a késő középkorban is tovább élt. Egy Árpád-kori telepnyom korszakhoz való tartozása némileg bizonytalan. Egy, a 13. században épült és még abban a században elpusztult földvár is ismert Szadán. Két középkori templomra és a körülöttük levő

temetőre, Szada és Szentjakab templomára vannak adataink. A középkori Szadán írott források szerint nemesi udvarház, kúria is állt, ennek pontos helye ismeretlen. 3 további telep a középkoron belül nem keltezhető.

A hatástanulmány elkészítéséhez 2022 nyarán szemlét végeztem a település nyilvántartott lelőhelyein.

Jelenlegi ismereteink szerint összesen 32 (harminckét) régészeti lelőhely ismert a település bel- és külterületén. (Némelyik lelőhelyről több korszak emlékanyaga került elő.)

A hatástanulmány készítéséhez felhasznált források, szakirodalom:

Torma István (szerk.): *Magyarország régészeti topográfiája 11. Pest megye régészeti topográfiája. Az aszódi és a gödöllői járás*. Budapest 2012.

Horváth Lajos: *Lakóhelyünk régmúltjából. Adatok Veresegyház és Szada régészetéhez*. Veresegyház 1976.

Horváth Lajos: *Fejezetek Szada község történetéből*. Szada 2000.

Tari Edit: *Pest megye középkori templomai*. Studia Comitatus 27. Szentendre 2000.

Miklós Zsuzsa: *A Gödöllői-dombvidék várai*. Aszód 1982.

Dinnyés István: A jazig-szarmaták és a kvádok régészeti emlékei Pest megyében. In: Fancsalszky Gábor (szerk.): *Pest megye monográfiája I/1. A kezdetektől a honfoglalásig*. Budapest 2007, 351–386.

Tringli István: *A váci püspökség törökkori urbáriumai (forrásközlés)*. Váci Könyvek 4. Vác 1989, 107–138.

Kőszegi Frigyes: *Koravaskori leletek Szadáról*. Kézirat. Ferenczy Múzeumi Centrum Adattár, 487.

A település területének egy része mezőgazdasági művelés alá esik vagy korábban esett, ahol optimális növényborítottság mellett a régészeti érintettség könnyebben felderíthető. Emiatt az ismert régészeti lelőhelyek többsége olyan területre esik, amelyet korábban szántóföldként hasznosítottak. Lényeges figyelembe venni azt, hogy a település határának jelentős része nem kutatható kertként, legelőként, kaszálóként, valamint erdőként van hasznosítva, ahol szántás hiányában számos régészeti lelőhely rejtőzködhet észrevétlenül. Jelentős azon területek száma is, amelyet korábban intenzíven műveltek, de mára füves mezők, kaszálók, bokros-erdős területek találhatók itt, azaz jelentősen lecsökkent a régészeti terepbejárás végzésének lehetősége. További megfontolandó szempont, hogy az ismert telepek számához viszonyítva

alacsony az ismert temetők száma. Mivel a temetők nehezebben felderíthetők régészeti terepbejárással, ismeretlen temető is rejtőzhet még Szada területén.

A belterületről jelenleg hat régészeti lelőhely ismert, a lelőhelyek legnagyobb része – 23 lelőhely – azonban külterületre esik. Négy lelőhely részben kül-, részben belterületen fekszik.

A település közigazgatási határain belül külön jogszabályban *fokozottan védett* vagy *kiemelten védett* régészeti lelőhely egy sem található.

A Kötv. általános elvei alapján ex lege védett minden, jelenleg nyilvántartott régészeti lelőhely, a további ismert, de még nem nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a bejelentést követően a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba való bejegyzéssel, külön jogi aktus nélkül, az általános védettséget az újonnan előkerült régészeti lelőhelyek is megkapják.

Jelenleg az alábbi korú és jellegű lelőhelyekről van ismeretünk:

- őskori telep (pontosabb korhatározás nélkül): 3 db
- újkőkori telep (pontosabb korhatározás nélkül): 2 db
- rézkori telep (pontosabb korhatározás nélkül): 1 db (bizonytalan a korszakhoz való tartozása)
- késő rézkori telep (bádeni kultúra): 2 db
- bronzkori telep (pontosabb korhatározás nélkül): 3 db (+ 3 db-nak a korszakhoz való tartozása bizonytalan)
- késő bronzkori telep (urnasíros kultúra): 4 db
- késő bronzkor – kora vaskor közötti átmeneti időszak (váli kultúra) temető: 2 db
- késő vaskori (kelta) telep: 3 db (+ 1 db-nak a korszakhoz való tartozása bizonytalan)
- római kori szarmata telep: 11 db (+ 2 db-nak a korszakhoz való tartozása bizonytalan)
- római kori szarmata temető: 1 db
- avar telep: 5 db (+ 1 db-nak a korszakhoz való tartozása bizonytalan)
- honfoglalás kori vagy késő avarkori telep: 2 db
- Árpád-kori telep: 9 db (+ 1 db-nak a korszakhoz való tartozása bizonytalan)
- Árpád-kori földvár: 1 db
- késő középkori telep: 5 db
- középkori telep: 3 db
- középkori templomrom: 2 db
- középkori templom körüli temető: 2 db

A régészeti lelőhelyek jellegéből adódóan a pontos lokalizáció, még inkább a pontos kiterjedés általában nem határozható meg pusztán a felszíni jelenségek alapján. Az adattári és szakirodalmi adatok, valamint az elvégzett helyszíni beazonosítások alapján az azonosított lelőhelyekkel érintett területek a hozzájuk tartozó helyrajzi számokkal részletesen az 1. sz. mellékletben találhatók.

Régészeti érdekű területek azok a területek, ahol a földrajzi adottságok és az adatgyűjtés során szerzett információk alapján egyéb lelőhelyek feltételezhetők. A régészeti lelőhelyek elhelyezkedését leginkább meghatározó vízfolyások közül településünk határában többet is találunk.

A jelenlegi területhasználat és területi állapot (mezőgazdasági művelés, zártkertek művelése, belterületi lelőhelyeken közművek és épületek létrehozása) a kulturális örökség régészeti elemeit nagymértékben érinti. Jelentősen károsodhatnak az intenzív talajművelésnek és erózióknak kitett területek, ami minden szántóföldi lelőhelyet hátrányosan érint. A régészeti lelőhelyeket az építkezések és a talajművelés súlyosan károsították és továbbra is veszélyeztetik a földben lévő maradványokat. Az ismert lelőhelyek nagy részénél feltehetően ez már eddig is nagyfokú pusztítást eredményezett. Amennyiben a mezőgazdasági területeken fennmarad az intenzív talajforgatásos művelés (vagyis a szántás), akkor ez a pusztulás is folytatódik, hosszú távon pedig megsemmisülést eredményezhet.

1.3. A védett műemléki értékek települési értékleltára

Nem része a régészeti munkarésznek.

1.4. A helyi építészeti örökség települési értékleltára

Nem része a régészeti munkarésznek.

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

2.1. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése

Az új beépítésre szánt területekkel kapcsolatban tervezett változtatások nyilvántartott régészeti lelőhelyeket nem érintenek.

1. számú változtatás:

A belterületen elhelyezkedő 2547/1. hrsz. telek az Önkormányzat tulajdona. Jelenleg erdőtervezett erdő (faanyagtermelő, egyéb lombelegyes-akácus). A tervezett változtatás után ennek É-i részén (11922 m²) a Fenyves településrész óvodai, és esetleg bölcsődei ellátását tervezi megvalósítani az önkormányzat.

2. számú változtatás:

A külterületen elhelyezkedő 093/20, 093/21, 093/65, 093/66, 093/68, 093/69, 093/71, 093/72, 093/78, 093/86 hrsz. jelenleg általános mezőgazdasági családi gazdálkodás területe (Má-1/b). A tervezett változtatás után ezen a (114237 + 47878 m²) területen az ipari parkot tervezik bővíteni.

2.2. A 2.1. pontban szereplő változások hatásai

2.2.1. a régészeti örökségre

Az 1. számú tervezett változtatással érintett, új beépítésre szánt területen nincs ismert nyilvántartott régészeti lelőhely, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a terület feltehetően régebb óta erdővel fedett, így régészeti terepbejárásra korábban alkalmatlan lehetett. Jelenleg is az volt: az aljnövényzettel, fiatal fákkal sűrűn benőtt területen régészeti terepbejárás nem volt végezhető. A vízfolyások közelsége miatt ugyanakkor a terület megtelepedésre alkalmas lehetett, így régészeti érdekű területnek tekintendő, területén a régészeti leletek előfordulását nem lehet kizárni. Így javasolt a más célú hasznosítás előtt már a jelenlegi erdő kiirtását, tuskózását is régészeti megfigyelés mellett végezni, illetve ennek hiányában a régészeti leletek lelőhelyen kívüli előkerülése esetén leírt út követendő, azaz a jegyzőt és a területileg illetékes múzeumot szükséges értesíteni. Mivel azonban e változtatási terület jelenlegi tudásunk szerint nem része nyilvántartott lelőhelyeknek (csak ilyenek közelében található), ha itt régészeti tárgy vagy objektum kerül elő, akkor az illetékes múzeum leletmentést végez.

A 2. számú tervezett változtatással érintett, új beépítésre kijelölt területen nincs ismert nyilvántartott régészeti lelőhely. Jelen hatástanulmány készítéséhez kapcsolódóan végzett helyszíni szemle során megállapítottuk, hogy a 093/71. hrsz. alatt baromfi vágóhíd működik. A terület bekerített, részben beépült, részben gyümölcsös, így régészeti terepbejárásra nem volt alkalmas. 093/86. hrsz. területén földút vezet, ezen csak homok, valamint az út kétoldalán fás-bokros terület volt megfigyelhető. 093/78. hrsz. területe bekerített, rajta épületek állnak, valamint fás és füves területek helyezkednek el, terepbejárásra nem nyílt mód. 093/72. hrsz. telek műveletlen mezőgazdasági terület. Jelenleg füves, gázos növényzettel fedett, körülbelül a felét lekaszálták. Régészeti terepbejáráshoz a körülmények egyáltalán nem voltak alkalmasak, jobbra egy-egy keréknyom, valamint vakondtúrás területén látszott csak barna, homokos talaj. A területen régészeti leletet nem találtam. 093/65. hrsz. ugyancsak műveletlen mezőgazdasági terület magas aljnövényzettel, fűvel, gazzal fedett volt, régészeti terepbejárásra nem volt alkalmas. 093/66. hrsz-en kerítéssel körbevett gyümölcsös helyezkedik el, mivel nem volt megközelíthető, terepbejárás végzésére nem nyílt mód. 093/20. hrsz. telken kerítéssel körbevett, műveletlen füves-gázos, aljnövényzettel fedett mezőgazdasági terület helyezkedik el. Nem volt megközelíthető. 093/21. hrsz. telken kerítéssel körbevett, műveletlen füves-gázos, aljnövényzettel fedett mezőgazdasági terület helyezkedik el. Nem volt megközelíthető. Megjegyzendő, hogy a szomszédos 093/75. hrsz. területén egy nyilvántartott régészeti lelőhely helyezkedik el. A Fölösleg (MRT 11. 21/20. lelőhely, azonosító: 26310) lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során az akkor még szántott területen. A lelőhelyet feltételeken bronzkori telepként határozta meg a két fellelt kerámiatöredék alapján. Elképzelhető, hogy a lelőhely kiterjedése nagyobb a korábban meghatározottnál, így a 093/21. hrsz. telek területén, különösen annak É-ÉK-i részén számolhatunk régészeti leletek előkerülésének lehetőségével bármilyen földmunka során. Ezért itt célszerű a földmunkákat régészeti megfigyelés mellett végezni, illetve ennek hiányában a régészeti leletek lelőhelyen kívüli előkerülése esetén leírt út követendő, azaz a jegyzőt és a területileg illetékes múzeumot szükséges értesíteni. Mivel e változtatási terület jelenlegi tudásunk szerint nem része a lelőhelynek (csak a közelében található), ha itt régészeti tárgy vagy objektum kerül elő, akkor

az illetékes múzeum leletmentést végez. 093/68. hrsz. területen bekerített tanya helyezkedik el, nem volt megközelíthető. A terület bekerített, részben beépült, terepbejárásra nem volt alkalmas. 093/69. hrsz. telek hasonlóképp körbekerített, belül gondozatlan kert, növényzettel teljesen fedett, nem volt megközelíthető. A telek déli határa mentén, a kerítés külső oldalán azonban frissen végzett földmunka nyoma volt azonosítható: nemrégiben elektromos kábelt fektettek. A visszatemetett árok nyomvonalát bejárva régészeti leletet nem találtam.

Számítva arra, hogy a jövőben építkezések, földmunkákkal járó változtatások történnek a település területén, az alábbi részben átfogó tájékoztatás olvasható a régészeti lelőhelyeken tervezett, 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkákkal kapcsolatban.

A régészeti lelőhelyhez tartozó területen 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkák tervezése esetén a földmunkák megkezdése előtt próbafeltárás vagy megelőző feltárás előírására lehet számítani az illetékes hatóság részéről. (Az illetékes hatósághoz az építési előadó juttatja el az építéshez tartozó tervdokumentációt.) A próbafeltárás során a tervezett beruházási területnek csupán egy részét, általában 10-30 százalékát tárja fel a területileg illetékes megyei hatókörű városi múzeum vagy más, a feltárás elvégzésére jogosult intézmény. A próbafeltárás eredményei alapján pontosabban látható, hogy szükséges-e megelőző feltárás és hogy az milyen költségekkel fog járni. Ha a próbafeltárásból az derül ki például, hogy a lelőhelynek csak egy kis részén találhatóak három rétegben a régészeti objektumok és a nagyobb részén csak egy vagy két réteg van, akkor a teljes terület feltárása esetén lényegesen kisebb összeget kell a beruházónak kifizetnie a feltárók részére, mintha próbafeltárás nélkül az egész területre – nem ismerve a rétegviszonyokat – háromrétegű lelőhely költségeit számolnák a régészek. Az is lehetséges, hogy a lelőhely egyes részein már korábban elpusztultak a régészeti objektumok vagy a lelőhelyen egy vagy több objektumok nélküli terület („üres folt”) található. A próbafeltárás során húzott kutatóárokokkal észlelve a lelőhely belsejében lévő esetleges objektumok nélküli nagyobb területeket, ezek feltárási költségének jelentős része levonható a lelőhely feltárásából. (Lehet, hogy géppel leszedik a feltárók a humuszréteget, de ha ez alatt nincs az altalajba bemélyedő, ott nyomot hagyó régészeti objektum, akkor az objektumok kézi eszközökkel végzett feltárására és az eredmények dokumentálására sem kerül sor – ez csökkenti a feltárás költségeit.)

A különböző rétegszámú lelőhelyek különböző módszerekkel történő kutatásának költségeit a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 8. melléklete tartalmazza. (Figyelem, ez az árszabás a törvényalkotók munkája eredményeként változhat!)

Beruházás tervezésekor jelentős segítséget jelenthet egy régész szakértő tanácsadása a régészeti munkák költségeinek tervezésekor.

Elképzelhető, hogy olyan helyszíneken kerülnek elő régészeti leletek váratlanul, mely területek nincsenek régészeti lelőhelyként számon tartva. Mivel e területek nem egy lelőhely részei, így az esetlegesen itt előkerült régészeti leletek bejelentése után nem kell feltárási költségre számítani, hiszen a földmunkát végző nem egy ismert lelőhelyen végzett földmunkát, így a véletlenszerűen előkerült leletek feltárásának a költsége nem őt terheli. Régészeti lelőhelyen kívül előkerült régészeti leletek, objektumok, jelenségek előkerülése és bejelentése esetén a területileg illetékes megyei hatókörű múzeum leletmentést köteles végezni. Mivel a

leletmentésre a múzeumok általában nem rendelkeznek költségkerettel, így előfordulhat, hogy pénz híján az illetékes múzeum heteken át nem tudja elvégezni a leletmentést és így hosszú időn át nem folytatódhat a beruházás, azaz a megkezdett földmunka, mely során a régészeti leletek váratlanul előkerültek. Ilyen esetben előfordult már, hogy a leletmentés költségét felvállalta a beruházó, hogy a múzeum hamarabb befejezze a leletmentést és hamarabb folytatódhassanak a beruházás földmunkái. Azaz a törvények szerint a beruházó számára ingyenes leletmentés mégis jelentős költséggel járt.

Azon esetekben, ha utak, közművek, nyomvonalas létesítmények készülnek 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkát végezve, az illetékes hatóság az engedélyezési eljárás során régészeti megfigyelést / régészeti szakfelügyeletet írhat elő a kivitelező költségére. A régészeti megfigyelést a területileg illetékes megyei hatókörű múzeum végzi. Ennek díja a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet szerint 8000 ft+ÁFA/óra, de kiszállásonként minimum 36.000 ft+ÁFA-t számlázhat ki a megfigyelést végző múzeum. Ha a régészeti megfigyelés során jelentős régészeti érték kerül elő az építkezés földmunkái során, akkor az építkezés földmunkáit leállítva megelőző feltárássra is sor kerülhet a vonatkozó jogszabályok alapján. Ez azonban igen ritkán fordul elő. Általában a régészeti megfigyelést végző régész nem akadályozza vagy csak egy-két órával lassítja az építkezés során előkerült anyag dokumentálásával az építkezést. A régészeti megfigyelés költsége a fenti kormányrendelet és a régészeti megfigyelés természete alapján általában jóval kisebb, mint a hasonló területen folyó megelőző feltárással. A megfigyelés eredményeként jelentős régészeti emlék előkerülése esetén megelőző feltárássra is sor kerülhet, de erre nagyon ritkán kerül sor.

2.2.2. a történeti településre, település- és tájszerkezetre

Nem része a régészeti munkarésznek.

2.2.3. a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Nem része a régészeti munkarésznek.

3. Értékvédelmi terv

3.1. Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények meghatározása

A mezőgazdasági tevékenység különösen veszélyezteti az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékeket, amelyek közé elsősorban a kőből és/vagy téglából készült, római kori és középkori épületek földben rejtőző (többnyire az alapozáshoz tartozó) falmaradványai tartoznak. Ezen régészeti emlékek pusztulása a szántás mélységének növekedésével, illetve az erózió által okozott hatások miatt olykor igen látványos. A tervezett beruházások szempontjából korlátozó tényező lehet, hogy a 68/2018. (IV. 9.) Korm. r. értelmében a földmunkával járó beruházással el kell kerülni az ilyen régészeti emlékeket (21. § (3) c)) is.

A Kötv. 9. §-a alapján a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A fenntartható használat a Kötv. 7. § 4. pontja szerint a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem

haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára. A Kötv. 10. § (2) bekezdése kimondja, hogy a régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A fenti irányelvekhez kapcsolódóan régészeti lelőhelyek kapcsán felmerülő kárenyhítési lehetőségek az alábbiak.

I. Megelőző jellegű intézkedések

1. A nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, ezért a beruházásokat megelőzően már a terület kiválasztás szintjén érdemes tájékozódni a célterület régészeti érintettségéről, és amennyiben ez lehetséges, elkerülni a régészeti lelőhelyet a tervezett beruházással. A Kötv. 19. § (1) bekezdése alapján a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon kötelezően el kell kerülni. Ezek az esetek a Korm. r. 21. § (3) bekezdése alapján a védett régészeti lelőhelyek, a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyek és az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékek. Ez utóbbi főszabály alól az örökségvédelmi hatóság csak belterületi ingatlanok, valamint örökségvédelmi vagy természetvédelmi célú beruházások esetén, illetve akkor térhet el, ha más meglévő építmény vagy műtárgy karbantartására irányul.

2. Régészeti érdekű területeken tervezett beruházás esetén megelőző régészeti kutatás vagy örökségvédelmi hatástanulmány készítése javasolható. *Régészeti érdekű terület* a Kötv. 7. § 29. pontja alapján valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését az örökségvédelmi hatóság is előírhatja a Korm. r. 87. § (4) bekezdése szerinti engedélyezési eljárásokban.

3. Amennyiben a tervezett tevékenység a Kötv. szerint nagyberuházásnak minősül, az örökségvédelmi jogszabály külön szabályait kell alkalmazni az engedélyezés és a megvalósítás folyamán. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó engedélyezési eljárásokban a tervezett tevékenység örökségvédelmi hatásainak felmérésére Előzetes régészeti dokumentáció (ERD) készítését írja elő a Kötv. Az ERD-t a jogszabályban meghatározott szerv készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít. Az ERD részét képező feltárási projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

II. Mentő jellegű intézkedések

1. A védett régészeti lelőhelyek esetében örökségvédelmi engedélyt kell kérni a Korm. r. 53. §-a értelmében az örökségvédelmi hatóságtól – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez. Ebben az esetben – a Korm. r. 88. §-a szerinti kivételek fennállása esetén – a szükséges megelőző régészeti feltárást követően, illetve azzal párhuzamosan végezhető az engedélyezett tevékenység.

2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálatában közreműködő örökségvédelmi hatóság a földmunkával járó beruházás kapcsán előírja a szükséges megelőző régészeti feltárást.

3. Régészeti lelet, jelenség vagy emlék váratlan előkerülése esetén azt a jogszabályban meghatározott módon be kell jelenteni, a tevékenységet szüneteltetni majd ezt követően az illetékes, feltárássra jogosult intézmény elvégzi a mentő feltárást.

A kárenyhítés lehetőségeinek figyelembevétele a beruházások szempontjából mindenképpen fontos, hiszen a régészeti feltárások költségeit annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált, így régészeti érintettség esetén a régészeti munkák költségével és időigényével is számolnia kell a beruházónak. A beruházások kapcsán célszerű lehet az előzetes egyeztetés az örökségvédelmi hatósággal.

A település területére eső nyilvántartott lelőhelyek száma 32, ezek közül 6 teljesen, további 4 részben belterületen fekszik. A lelőhelyek nagy része, 23 lelőhely külterületen fekszik ugyan, de több ezek közül is újonnan vagy régebben beépült. Több lelőhely részben fás-bokros területen fekszik, ezeket jellemzően a lelőhelyek azonosításakor (az 1970-80-as években) szántották.

A fentiek alapján a lelőhelyek egy jelentős része legalább részben belterületen fekszik. A belterületi vagy egyéb beépített területrészekben azok az építési munkálatok, amelyek talajbolygatással járnak (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap ásása, közművek vezetése, tereprendezés, oszlopállítás, fásítás, árokásás, útépítés, stb.), veszélyeztető forrásnak minősülnek, az ilyen jellegű beavatkozás engedélyezése során az örökségvédelmi hatóság is részt vesz az eljárásban a hatályos jogszabályok alapján. A fentiek mellett bármilyen újabb beruházás (pl. alagcsövezés, melioráció, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag- vagy földbányászás, magas- vagy mélyépítés, útépítés, stb.), essen az bel- vagy külterületre, jelentős károkat okozhat a régészeti lelőhelyekben, ezért a fenti tevékenységek esetében az örökségvédelmi hatóság az engedélyezés során érvényesíti az örökségvédelmi érdekeket és előírja a szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő eljárást a beruházó számára, amely a gyakorlatban a megelőző régészeti feltárás valamely formáját jelenti. A hatóság saját hatáskörében eljárva mérlegeli a tervezett beruházás és az általa a régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban, ezek alapján kikötésekkel engedélyezi vagy – jogszabályi feltételek fennállása esetén – elutasítja az engedélykérelmet.

Településünk 32 lelőhelyéből 23 teljesen, 4 pedig részben külterületen található. Régen jellemzően több, ma már kevesebb található köztük, amely szántó művelés alatt áll. A lelőhelyek az egyre gépesítettebb és intenzívebb talajművelés miatt lassan, de biztosan pusztulnak. A szántás – különösen a mélyszántás – az erózióval kiegészülve folyamatos állagromlást okoz az érintett lelőhelyekben, tartós, több évtizedes ilyen jellegű használat során pedig a teljes megsemmisüléssel fenyeget. Ezeken a területeken a szántóként való használatot, mint az eddigi használati módot, az esetek többségében korlátozni ugyan nem szükséges, de javasolt a művelési ág megváltoztatása úgy, hogy az a lelőhelyek tartós és további romlással nem járó fennmaradását garantálja. Javasolt a gyepterület művelési ág és ennek megfelelően a füvesítés után kaszálóként vagy legelőként való hasznosítás bevezetésének megfontolása.

A gyep, rét, legelő művelési módok a régészeti lelőhelyek állapotának háborítatlan megőrzése szempontjából kifejezetten kedvezőek, ilyen területen jelenleg több is található, ezeken

jellemzően az utóbbi években a szántás hiánya miatt lett bokros rétté a terület. Javasolt törekedni e felületek (rét, legelő) megőrzésére és lehetséges kiterjesztésére a régészeti lelőhelyeken és környezetükben.

A kert, szőlő vagy gyümölcsös kialakítása, illetve erdő telepítése többnyire jelentős veszélyt jelenthet a régészeti lelőhelyekre nézve, ugyanis a szőlő- és kertműveléshez, illetve az erdőgazdálkodáshoz általában kapcsolódó műveletek (pl. tuskózás, rigolírozás) a lelőhelyek vagy lelőhelyrészek megsemmisülésével járhatnak. E tevékenységeket ezért a régészeti lelőhelyek területén kerülni kell. Az örökségvédelmi hatóság örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését írhatja elő újrahasznosításra, más célú hasznosításra vagy telekalakításra irányuló földhivatali eljárás esetén. Kertes mezőgazdasági területen jelenleg nincs lelőhelyünk, viszont egy lelőhely részben szántó, részben gyümölcsös. Részben erdővel fedett területen fekszik 3 lelőhely.

Régészeti érdekű terület a település közigazgatási területére eső valamennyi vízfolyás vagy állóvíz partszakasza, még ha ezekben ma már nem is található víz. A jelen művelési ágaktól eltérni ezeken a területeken nem kell, jelenségek vagy leletek észlelése esetén azonban a jogszabályok által előírt tennivalókon túl értesíteni kell a helyi jegyző útján a területileg illetékes örökségvédelmi hatóságot és megyei hatókörű városi múzeumot is, hogy a lelőhely bekerülhessen a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba. Amennyiben ezeken a területeken belül azonosítani sikerül a konkrét lelőhelyeket, azokra a továbbiakban a nyilvántartott régészeti lelőhelyekre vonatkozó szabályok és eljárások vonatkoznak. Újabb, jelentős földmunkával járó beruházás vagy változtatás ezért egyik ilyen területen sem javasolt. Amennyiben mégis beépítésre kerül régészeti érdekűként számon tartott terület, fel kell készülni régészeti lelőhely előkerülésére, ami az ott folyó munkálatokat lelassíthatja.

Egy-egy nagyobb területet érintő beruházás esetén – így esetleg útépités, zöldmezős beruházás nyomvonalának, helyének végleges meghatározását megelőzően – célszerű külön örökségvédelmi hatástanulmány készíttetése. A hatástanulmány készítése során alkalmazott, nem roncsoló módszerek (légi fotó, terepbejárás, geofizikai felmérés) és szondázó kutatások segítségével a lelőhely kiterjedése és jellege viszonylag jól meghatározható. A terv véglegesítését megelőzően, saját megrendelésre készített örökségvédelmi hatástanulmány révén elkerülhető, hogy az engedélyeztetési fázisban az örökségvédelmi hatóság a kérelmet elutasítsa vagy a tervek módosítását írja elő. Egy-egy konkrét beruházás tervezési fázisában ezért mindenképpen érdemes egyeztetni az illetékes örökségvédelmi hatósággal.

Amennyiben a lelőhelyeken és régészeti érdekű területeken kívül kerülne elő lelet vagy jelenség, akkor a korábban részletesen leírt jogszabályok szerint kell eljárni.

Régészeti szempontból alapvetően fontos, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat esetében, biztosított legyen a régészeti felügyelet. Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, amely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán

szükséges mentő feltárások által okozott időkiesésre egy-egy beruházás során, a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során az örökségvédelmi többletköltségek tervezése.

Településünk területén sem az egyes lelőhelyek jelentősége, sem a veszélyeztetés nem indokolja jelenleg egyetlen lelőhely védelemre vonatkozó felterjesztését sem.

Ugyanezen indoknál fogva, bár az egyes régészeti lelőhelyek többnyire jól hozzáférhetőek a kutatás számára, tervezett feltárásukat jelenleg semmi nem indokolja. Beruházást megelőző régészeti kutatás azonban szükség esetén minden területen lehetséges.

Településünk lelőhelyei közül jelenleg egyiket sem javasoljuk régészeti bemutatóhely kialakítására.

3.2 Az önkormányzati feladatok meghatározása

A jelenlegi károsan ható folyamat (talaj bolygatása) a fokozatos állagromlást jelenti a lelőhelyek számára. E folyamat elméletileg visszafordítható vagy legalábbis megállítható lenne, ha a területeken a talajművelést a fentebb felvázolt módon megváltoztatnák. Ehhez a helyi adminisztráció (önkormányzat), a szakemberek (örökségvédelmi hatóság, megyei hatókörű múzeum) és az érintett magánszemélyek vagy vállalkozások konstruktív együttműködése szükséges. Ellenkező esetben a folyamat megfordíthatatlannak látszik és előbb-utóbb menthetetlenül a régészeti lelőhelyek teljes megsemmisüléséhez vezet.

4. Összefoglalás

A település területén máig összesen 32 régészeti lelőhely (terület) áll a Kötv. általános elvei alapján védelem alatt.

Ezek között egyetlen egy fokozottan védett régészeti lelőhely sem található. A vonatkozó kormányrendelet értelmében a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden, 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez és a régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz.

Minden ismert és nyilvántartott lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása (eltávolítása) is sérti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, annak eljárásába a kulturális örökségvédelmi hatóságot be kell vonni. Ilyen esetben megelőző régészeti feltárásra kell számítani, amelynek költségeit a beruházónak kell viselnie.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a település területén a régészeti feladatellátásra a megyei hatókörű Ferenczy Múzeumi Centrum (2000 Szentendre, Fő tér 2–5.) jogosult.

Régészeti ügyekben szakhatóságként, illetve szakkérdés vizsgálatában jelenleg Pest megye teljes területén a Pest Megyei Kormányhivatal, Érdi Járási Hivatal, Hatósági Főosztályának Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya (1051 Budapest, Sas u. 25., tel: 06 30 1496855, e-mail: oroksegevedelem@pest.gov.hu) az illetékes.

Ez a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült. A település területén időközben előkerülő lelőhelyekről a nyilvántartást vezető hatóság (Miniszterelnökség) vezet közhiteles nyilvántartást. Javasolt minden tervezett beruházás előtt a lelőhellyel való érintettségéről időben meggyőződni.

A HÉSZ-be javasolt szövegrész

„(1) Régészeti érintettség esetén a hatályos kulturális örökségvédelmi jogszabályok alapján kell eljárni.

(4) Minden olyan esetben, amikor régészeti lelet vagy annak tűnő tárgy, régészeti emlék vagy régészeti jelenség kerül elő, a területileg illetékes jegyzőt értesíteni kell, aki haladéktalanul tájékoztatja az örökségvédelmi hatóságot, a további intézkedésig a munkálatokat fel kell függeszteni, a terület őrzéséről a megtaláló köteles gondoskodni.

(7) A régészeti örökséget és a műemléki értéket érintő kérdésekben a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásban és a rendezési tervhez készített örökségvédelmi hatástanulmányban foglaltak együttesen irányadók.”

5. Nyilatkozat

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy a hatástanulmány régészeti munkarésze az örökségvédelmi jogszabályok és a hatósági eljárások figyelembe vételével készült.

A hatástanulmány egy nyomtatott, aláírt példányát és egy digitális változatát a megrendelőnek átadtam.

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy régész diplomával rendelkezem és a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 84. § (2) a) és a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 4. § (1) a) pontja alapján van jogosultságom a régészeti szakterületi munkarész elkészítésére.

Régész diploma száma: 649/2001. sz. (ELTE-BTK)

Régészeti szakértői nyilvántartási szám: 17-003

Nagybörzsöny, 2022. július

Batizi Zoltán
2634 Nagybörzsöny, Széchenyi u. 41.
tel.: 20/824-38-47

1. melléklet

The map displays the Szada area, bounded by coordinates 665000 to 674000 on the x-axis and 253000 to 256000 on the y-axis. A scale bar at the top left indicates a scale of 1:40000. The map shows the Szada river and several monitoring points marked with numbers. A yellow box at the top center contains the text "Lelőhelyek térinformatikai adatszolgáltatása Szada". A blue box at the top right contains the date and time "2019.06.06 14:18:29". The map also shows the locations of Veresegyház and Mogyoród.

Lelőhely-azonosító: 26291

A lelőhely leírása: A falu középső részén, patak völgyből erősen kiemelkedő dombon több alkalommal kerültek elő csontvázak, késő középkori leletek. 1966-ban Fehér Géza végzett leletmentést Tóth István Rákóczi utca 1. számú házának kertjében. A telek széle a katolikus templom körüli temető egyengetett dombjának leszakított partja. E síroktól kb. 18-20 m-re szőlőtelepítésnél késő középkori cserepeket és egy kemence omladékot figyeltek meg. Horváth Lajos közlése szerint 1970-ben a lelőhely ÉK-i szélén, a református templom kertjének végében oszlopásáskor bolygattak meg sírokat. 1994-ben Kővári Klára és Miklós Zsuzsa a csatorna- és gázárók kidobott földjében gyűjtött leleteket. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Mindezek a leletek, régészeti jelenségek a középkori Szada falura utalnak. Ennek pontos határait a sűrű beépítettség miatt nem lehet pontosan megállapítani. Jelenlegi ismereteink szerint mintegy 350 x 300 m kiterjedésű lehetett.

Szada falu középkori történetére vonatkozó adatok fent olvashatók. Az írott forrásokban említett középkori nemesi kúria helye ismeretlen. A község Keresztelő Szent Jánosnak szentelt ma is álló templomát 1794-ben kezdték el építeni, helyén kereshetők a középkori templom maradványai, körülötte helyezkedhetett el a középkori temető.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes egészében belterületen található. A lelőhelyet leginkább az épületek és utak építése, valamint a közművek földmunkái veszélyeztetik. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül. Fontos, hogy a lelőhely pontos határait a sűrű beépítettség miatt nem lehetett pontosan megállapítani, így nem kizárt régészeti korú leletek előkerülése a nyilvántartott poligon környezetében sem!

Hrsz.: 1/1, 2/1, 500/2, 500/4, 500/6, 501/5, 501/7, 501/8, 501/9, 513/1, 513/2, 513/3, 525, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 533/2, 533/4, 534, 552/5, 552/9, 552/10, 556, 903/1, 904, 906, 907, 909/1, 910/1, 912, 913/4, 913/5, 913/6, 914, 915, 916, 917/1, 917/2, 918/1, 918/2, 918/3, 919/1, 919/2, 920/2, 921/1, 921/2, 922, 923, 924, 925/1, 93, 932.

2. Szada – Vár-domb (névváltozatok: Várdomb, Földvár u. 13-15.; MRT 11. 21/2. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26292

A lelőhely megjelölése: késő Árpád-kori földvár

A lelőhely leírása: A Vár-domb a falu felett, az ÉK-i oldalon, a településtől számított harmadik ÉNy-DK-i irányú, hosszan elnyúló domb. Ezen helyezkedett el egy kisméretű földvár. Az objektum kutatástörténetét, részletes leírását Miklós Zsuzsa már közölte, ezért itt most csak röviden foglaljuk össze. A vár első leírásai a 19. századból származnak. A 20. század elején a lelőhelyen végzett földmunkák közben előkerült leletek közül néhány a Vécsey-család birtokába került. 1932-ben Márton Lajos rögzítette a lelőhely akkori állapotát. 1976-77-ben több alkalommal végzett itt terepbejárást Miklós Zsuzsa, Kvassay Judit, Torma István. 1978-ban Miklós Zsuzsa szondázó ásatást vezetett a földvárban. A földvár az ÉNy-DK-i irányú domb gerincén helyezkedett el. Tengerszint feletti magassága 270 m, a falu feletti relatív magassága kb. 30 m. Közvetlen környezetéből - az ásatás idején - kb. 2,5 m-rel emelkedett ki. Ekkor a középső magaslat mintegy 12 x 12 m alapterületű, teteje és oldala is erősen bolygatott volt. Az ásatás eredményei szerint eredetileg árok, és annak külső oldalán sánc övezte a központi lakóterületet. Utóbbi - a metszet alapján - motte jellegű lehetett. A sáncárok 260 cm mély, kb. 10 m széles volt. A sáncot homokkőből építették: a lazán egymásra dobált köveket 260 cm hosszúságban, 40 cm vastagságban figyelték meg. A földvár központi részén az egykori épület maradványait már korábban elpusztították a századeleji talajegyengetéssel és a kincskereső gödrökkel. Habarcsos kőépítkezésre utaló nyomok nem bukkantak elő. Az előkerült nagy mennyiségű paticstöredék alapján feltételezhető, hogy esetleg faépület, ill. részben faszerkezetű épület állt itt.

Az ásatás során viszonylag sok 13. századi edénytöredék és néhány vastárgy került felszínre. 2005-ben mind Virágos Gábor, mind Torma István végzett helyszíni szemét. Miklós Zsuzsa 2006-ban légifényképezése és terepbejárása során megállapította, hogy a lelőhely elpusztult, 2017-ben Mag Hella régészeti megfigyelést végzett családi ház építésénél a Földvár u. 13. szám alatt, azonban régészeti lelet vagy objektum nem került elő.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely külterületen található, de egy újonnan beépülő környék. Az elpusztult lelőhely esetlegesen még megfigyelhető maradványait leginkább az épületek és utak építése, valamint a közművek földmunkái veszélyeztetik. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 3709/1, 3712, 3713, 3734, 4499, 4500, 4504, 4505, 4508, 4509.

3. Szada – Laposközi-dűlő¹ (MRT 11. 21/3. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26293

A lelőhely megjelölése: temető késő bronzkor – kora vaskor átmenet (váli kultúra)

A lelőhely leírása: A községtől ÉNy-ra, vizenyős területből enyhén kiemelkedő kisebb domb oldalán, Nagy Sándor földjén 1957-ben szőlő alá forgatáskor hamvasztásos sírokat bolygattak meg. A leleteket a helyi általános iskola egyik tanára mentette meg. A sírokat – nyilván hiányosan megfigyelt mellékleteik alapján – Kőszegi Frigyes a váli kultúrához sorolja és a Ha A-B periódus közti átmenetre, illetve a Ha B periódus legelejére keltezi. Petres Éva a váli kultúra II. szakaszának (Ha B periódus) leletei közt sorolja fel őket. Nem dönthető el biztosan, hogy e lelőhelyhez, vagy a 21/25. lelőhelyhez tartozik-e az urnasíros kultúra 2 füles csészéje és egy szintén késő bronzkori, enyhén ívelt hátú, töredékes bronzkés. Ezek Benyovszky Sándor egykori magángyűjteményéből, vétel útján kerültek a váci múzeumba.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely területe ugyan külterületen, fás-bokros részen található, de a dinamikusan fejlődő környéken sok az építkezés, így a lelőhely esetleg megmaradt sírjait a jelenlegi fás-bokros területen található növények kiirtása, továbbá az épületek és utak építése, valamint a közművek földmunkái veszélyeztetik. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül, ideértve a tuskózást is.

Hrsz.: 0142/140, 0142/62, 0142/63, 1083, 1085, 1086.

4. Szada – Ló-rét (MRT 11. 21/4. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26294

A lelőhely megjelölése: őskori, bronzkori, késő bronzkori (urnasíros kultúra), római kori szarmata, Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A falutól Ny-ra, vizenyős völgyre enyhén lejtő domb oldalán és tetején mintegy 800 × 200-500 m-es területen fedezték fel a lelőhelyet 1981-ben terepbejárás során. A vetésben több korszakból találtak leleteket. Késő bronzkori cserepek a lelőhely közepe táján, szarmaták az egész lelőhelyen ritkán, de egy-egy foltban sűrűbben, Árpád-koriak a DK-i és ÉK-i részen voltak gyűjthetők. Középtájon, a dombtetőn egy kiszántott szarmata házhelyet is megfigyeltek. A lelőhely ÉK-i vége átnyúlik a 21/27. lelőhely D-i végére. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Zimborán Gábor 2012-ben régészeti felügyeletet végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

¹ A nyilvántartásban e név nem szerepel, forrása: MRT 11. 21/3. lelőhely.

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely nagyobb része külterület. Az egykor bizonyára intenzívebben művelt terület nagy része ma füves, néhol bokros, csak kisebb részét művelhetik. A lelőhely K-i része belterület, területén házak állnak, beépült (Dombos utca, Hajnal u. házai). Műholdfelvételek alapján a területet az ezredforduló után kezdhették beépíteni. A külterületi részen a talaj művelése, belterületi részén az épületek és utak építése, valamint a közművek földmunkái veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése, engedély nélküli építkezés.

Hrsz.: 0132/4, 0132/5, 0132/6, 0132/7, 0132/8, 0132/9, 0132/10, 0132/11, 0132/12, 0132/28, 0132/29, 0132/30, 0132/31, 0132/32, 0132/33, 0132/35, 0132/39, 0132/44, 0132/45, 0132/126, 0132/127, 0132/128, 0132/129, 0132/130, 0132/131, 0132/133, 0132/134, 0132/135, 0132/136, 0132/137, 0132/138, 0132/139, 0132/140, 0132/141, 0132/142, 0132/143, 0132/144, 0132/145, 0132/146, 0132/198, 0132/218, 0132/219, 3222/4, 3222/5, 3222/6, 3222/7, 3222/8, 3222/9, 3222/10, 3222/11, 3222/12, 3222/13, 3222/14, 3222/15, 3222/16, 3222/17, 3222/18, 3225, 3226, 3237, 3238, 3239, 4250, 4251, 4252, 4253, 4254, 4255, 4256, 4257, 4258, 4259, 4260, 4261, 4262, 4263, 4264, 4265, 4266, 4267, 4268, 4269, 4270, 4275.

5. Szada – Négertanya (MRT 11. 21/5. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26295

A lelőhely megjelölése: bronzkori telep (urnasíros kultúra)?, szarmata sír (2–3. század)²

A lelőhely leírása: 1911-ben szadai birtokosoknak köszönhetően jutottak a Magyar Nemzeti Múzeumba egy megbolygatott szarmata sír leletei. Ugyanehhez az anyaghoz tartozik egy ezüst szíjvég, amelyet 1932-ben Márton Lajosnak adtak át. A leleteket, amelyeket Dinnyés István a 2. század 2. fele és a 3. század első harmada közé keltez, Szada – Mélykerek-tői-dűlő, illetve Szada – Négertanya lelőhelynévvel leltározta be. Arról, hogy ezek a nevek pontosan milyen helyszínt takarhatnak, egymásnak ellentmondó információkat kaptak a régészeti topográfia készítői, így a lelőhely jelenleg nyilvántartott helye némileg bizonytalan. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely a külterületen található, jelenleg leginkább fás-bokros és füves-gazos területen fekszik. Jelenleg a talaj művelése veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 0139/2, 0139/3, 0139/29, 0139/30, 0139/31, 0139/33, 0139/35.

6. Szada – Pusztaszentjakab (névváltozatok: Szentjakab; MRT 11. 21/6. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26296

A lelőhely megjelölése: bronzkori, későbronzkori (urnasíros kultúra), késő vaskori kelta, római kori szarmata, avar kori, honfoglalás kori, kora és késő Árpád-kori és késő középkori telep, késő középkori templom és templom körüli temető³

² A nyilvántartásban a bronzkori telep szerepel (ennek az adatnak a forrása nem ismert), szarmata sír azonban nem szerepel (MRT 11. 21/5. lh.).

³ A nyilvántartásban honfoglalás kori telep szerepel (ennek az adatnak a forrása nem ismert), szarmata telep azonban nem szerepel (forrás: MRT 11. 21/7. lh.).

A lelőhely leírása: Szadától D-DNy-ra, a Szódrákosi-patak vizenyős völgyére enyhén lejtő domboldalon legalább 1 km hosszan nyúlik el a lelőhely, amelyen már Horváth Lajos is gyűjtött leleteket 1975-ben, majd Miklós Zsuzsa határolta le 1979-ben terepbejárása során. Azonban valószínűleg itt járt már 1932-ben Márton Lajos is. A lelőhelyet a régészeti topográfia készítői az írott forrásokból ismert középkori Szentjakab falu (21/6. lh.) helyeként határozták meg, a terület teljes területén gyűjthetőek voltak Árpád-kori leletek. Késő középkori leleteket a felszínen inkább középtájon figyeltek meg. A középkort megelőző időszakokban is lakott terület lehetett a térség, a lelőhely közepén, a domb alsó részén késő bronzkori és késő vaskori kelta, valamint római kori szarmata leleteket gyűjtöttek. Ugyancsak a lelőhely közepe táján, a szomszédos lelőhely (MRT 11. 21/7. lh. azonosító: 26297) ÉNY-i végével szemben a terepbejárások során kötörmelék, habarcsot, embercsontokat figyeltek meg, így itt sejthető Szentjakab falu temploma, amelynek falait már a 20. század első felében kitermelhették. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét tartott a lelőhelyen, majd ezt követően a Barátság kőolajvezetékhez kapcsolódó földmunkák során régészeti megfigyelést végzett 2013-ban Rác Tibor Ákos és Farkas Zoltán. Még ebben az évben egy próbafeltárássra is sor került Rác Tibor vezetésével, továbbá 2014-ben ugyanő ismét felügyeletet végzett. 2017-ben Trembeczki Júlia adatgyűjtést végzett a lelőhellyel kapcsolatban. A 2013-2014-es munkák során sikerült pontosítani az ismereteket, eszerint a középkori település hosszan, a 10-11. századtól a 15. századig élhetett. Feltártak több településobjektumot, gödröket, árkokat és földbemélyített lakóobjektumokat. Ezekben általában kőből rakott kemencét figyeltek meg. Ezeken kívül mintegy 50 temetkezését is feltárták, amelyek kevés melléklet alapján valószínűleg a 13. századra voltak keltezhetőek. Korábban, az avar korban a lelőhely északi részén telepedtek meg. A kőolajvezetékhez kapcsolódó munkák során a felszíni leletanyagban megfigyelt további, korábbi korszakokhoz nem volt köthető egyetlen feltárt objektum sem.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe külterület. Leginkább a talaj művelése veszélyezteti a lelőhelyet, bár jelenleg a legtöbb földrész füves, gazos. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése. A lelőhely déli részén néhány tanyaépület található, itt az esetleges építkezések jelentenek veszélyt a régészeti örökség elemeire. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül. Ugyancsak veszélyt jelenthet a hrsz. 107/60. út nyugati oldalán található bánya, amely esetleges terjeszkedése során érintheti a lelőhelyet (a lelőhely nyilvántartott kiterjedése a bányától D-re „átlóg” a nevezett út nyugati oldalára is).

Hrsz.: 0107/28, 0107/29, 0107/30, 0107/31, 0107/32, 0107/33, 0107/35, 0107/46, 0107/47, 0107/48, 0107/49, 0107/50, 0107/51, 0107/52, 0107/53, 0107/54, 0107/55, 0107/60, 0107/62, 0107/65, 0107/66, 0107/67, 0107/68, 0107/59, 0107/70, 0107/74, 0107/75, 0107/76, 0107/77, 0107/78, 0107/79, 0107/80, 0107/83, 0107/84, 0107/112, 0107/132, 0107/133, 0107/134, 0107/135, 0107/157, 0107/173, 0107/175, 0107/176, 0107/177, 0107/178, 0107/356, 0107/357, 0107/663, 0107/734, 0107/803, 0107/804, 0107/805, 0107/806, 0107/807, 0107/872, 0107/942, 0107/943, 0107/944, 0107/959. Mogyoród területén: 0104/21, 0104/22, 0104/24, 0104/25, 0104/26, 0104/27, 0104/28, 0104/29.

7. Szada – Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/7. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26297

A leelőhely megjelölése: bronzkori, római kori szarmata, honfoglalás kori, Árpád-kori és késő középkori telep⁴

A leelőhely leírása: Szadától D-DNy-ra, a Sződrákosi-patak két ága által övezett, erősen kiemelkedő, meredek oldalú dombnak elsősorban a tetején, mintegy 100 × 300 m hosszan nyúlik el a leelőhely, amelyet Miklós Zsuzsa azonosított 1979-ben terepbejárás során. Ekkor a vetésben jól látható paticsos, hamus foltokban és környékükön sok cserepet és néhány vastárgyat gyűjtött. A legtöbb lelet a DK-i részen volt található, amely már áthúzódik Mogyoród határába. A leelőhelyet a régészeti topográfia készítői a középkori Szentjakab falu (21/6. lh.) K-i részeként határozták meg. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét tartott a leelőhelyen.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe külterület, az egykor bizonyára intenzívebben művelt rész ma jobbára füves-gazos. A talaj művelése veszélyezteti a leelőhelyet. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 0107/73, 0107/74, 0107/77. Mogyoród területén: 0104/4, 0104/9, 0104/10, 0104/11, 0104/12, 0104/13, 0104/14, 0104/15.

8. Szada – Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/8. leelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26298

A leelőhely megjelölése: neolit és avar telep⁵

A leelőhely leírása: A leelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította terepbejárás során 1979-ben Szada határának DNY-i részén, a Sződrákosi-patak vizenyős völgyéből kiemelkedő, meredek oldalú domb tetején, kb. 50 m-es körzetben. Az ekkor fellelt kerámiák alapján újkőkori és avar kori megtelepedéssel lehet számolni a területen. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét, Trembeczki Júlia 2017-ben adatgyűjtést végzett.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe külterület, az egykor bizonyára intenzívebben művelt rész ma jobbára füves-gazos. A talaj művelése veszélyezteti a leelőhelyet. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 0107/46.

[9. Szada – Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/9. leelőhely)]⁶

Lelőhely-azonosító: 26299

A leelőhely megjelölése: őskori, szarmata(?) és avar telep

⁴ A nyilvántartásban honfoglalás kori telep szerepel (ennek az adatnak a forrása nem ismert), szarmata telep azonban nem szerepel (forrás: MRT 11. 21/7. lh.).

⁵ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep szerepel (ennek az adatnak a forrása nem ismert), a neolit és avar telep azonban nem szerepel (forrás: MRT 11. 21/8. lh.).

⁶ A közhiteles nyilvántartásban a leelőhely önállóan nem szerepel, valószínűleg azért, mert területe teljes egészében a 21/6. leelőhely területén belül található. Valamilyen okból a régészeti topográfia készítői külön leelőhelyként tárgyalják, a kötetben külön leelőhely azonosítója is szerepel: MRT 11. 21/9. lh.

A lelőhely leírása: A lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során Szadától DNY-ra, a Sződrákosi-patak vízenyős völgyére enyhén lejtő domboldalon, 380 x 100-170 m nagyságú területen. A gyűjtött leletek őskori, valószínűleg szarmata és avar kori megtelepedésről árulkodnak.

A lelőhely besorolása: önállóan nem nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe külterület, az egykor bizonyára intenzívebben művelt rész ma jobbra füves-gazos. A talaj művelése veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: -]

10. Szada – 10. lelőhely (MRT 11. 21/10. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26300

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori(?) telep

A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa azonosította a lelőhelyet 1979-es terepbejárása során, de már 1993-ban is fás-bokros volt a terület, így az ismételt bejárásra nem volt alkalmas. Szada határának DNY-i részén, a Sződrákosi-patak árteréből erősen kiemelkedő domb tetején két, talán Árpád-kori leletet talált. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely külterületen fekvő fás-bokros terület. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás, fatuskózás) végzése.

Hrsz.: 0105, 0121/3.

11. Szada – Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/11. lelőhely)⁷

Lelőhely-azonosító: 26301

A lelőhely megjelölése: késő középkori telep

A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa azonosította a lelőhelyet 1979-es terepbejárása során, de már 1993-ban is fás-bokros volt a terület, így az ismételt bejárásra nem volt alkalmas. Szada határának DNY-i részén, a Sződrákosi-patakra enyhén lejtő domb aljában egyetlen késő középkori leletet találtak és a középkori Szentjakab faluval hozták összefüggésbe a lelőhelyet. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely külterületen fekvő fás-bokros terület. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás, fatuskózás) végzése.

Hrsz.: 0107/35, 0107/62, 0107/65, 0107/357, 0121/3.

12. Szada – Pusztaszentjakab (MRT 11. 21/12. lelőhely)⁸

Lelőhely-azonosító: 26302

A lelőhely megjelölése: bronzkori(?) telep

⁷ A nyilvántartásban a lelőhely neve nem szerepel, forrása: MRT 11. 21/11. lh.

⁸ A nyilvántartásban a lelőhely neve nem szerepel, forrása: MRT 11. 21/12. lh.

A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa azonosította a lelőhelyet 1979-es terepbejárása során, de már 1993-ban is fás-bokros volt a terület, így az ismételt bejárásra nem volt alkalmas. Szada határában, a Sződrákosi-patakra enyhén lejtő domb aljában egyetlen, valószínűleg bronzkori leletet találtak. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely területe fás-bokros terület. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás, fatuskózás) végzése.

Hrsz.: 0107/51, 0107/52.

13. Szada – Községtől D-re (MRT 11. 21/13. lelőhely)⁹

Lelőhely-azonosító: 26303

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa azonosította a lelőhelyet 1979-es terepbejárása során, a településtől D-re, patakra enyhén lejtő dombon. Itt egyetlen Árpád-kori oldaltöredéket talált. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely külterületen található, művelt terület, jelenleg kukorica áll rajta. A talaj művelése veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 093/30, 093/31, 093/32.

14. Szada – Halesztanya (MRT 11. 21/14. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26304

A lelőhely megjelölése: kelta és római kori szarmata telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1979-es terepbejárása során a veresegyházi határ mellett, a vizenyős területből kiemelkedő homokdombon. 1985-ben Horváth Lajossal is járt a lelőhelyen és további leleteket gyűjtöttek. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely azonosításakor még a „belterület mellett” helyezkedett el, azonban mára belterület, lakóházak állnak a területén, amelyek 2005 után épülhettek. Útépítés, közművesítés, a még beépítetlen telkeken lakóépületek építése veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 2584, 2622/2, 2623/3, 2623/4, 2623/5, 2623/6, 2623/7, 2623/8, 2626.

15. Szada – Pisokmány (MRT 11. 21/15. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26305

A lelőhely megjelölése: római kori szarmata telep¹⁰

⁹ Az MRT-ben a lelőhely neve nem szerepel, forrása a közhiteles nyilvántartás.

¹⁰ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, az MRT-ben szarmata telep: MRT 11. 21/15. lh.

A lelőhely leírása: A 320 x 150 m-es területen található lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1979-es terepbejárása során Szadától NY-ra, a veresegyházi határ mellett, kis patak melletti homokdombon. 1985-ben alagcsövezéssel bolygatták a lelőhely ÉNy-i részét, itt Miklós Zsuzsa az árokban több beásást azonosított, köztük egy szarmata házat. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. 2018-ban Herbst Anna régészeti megfigyelést végzett a lelőhelyen. A váci múzeum munkatársai (Mag Hella, Molnár Róbert, Kis Bernadett) 2018 és 2021 között több családi ház építésénél (hrsz. 2549/14, 2549/16, 2549/17, 2549/29, 2549/32, 2549/36, 2549/40) végeztek régészeti megfigyelést a lelőhelyen, azonban a sávalapokban egyértelműen régészeti korú objektumot, leletet sehol sem lehetett azonosítani.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: lelőhely azonosításakor még művelt terület volt, azonban mára belterület, lakóházak állnak a területén, amelyek 2005 után épültek. A lelőhely nagyobb ütemű beépítésére 2018 után került sor. A még beépítetlen telkeken lakóépületek építése, továbbá útépítés, közművesítés veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 2549/11, 2549/14, 2549/15, 2549/16, 2549/17, 2549/18, 2549/19, 2549/20, 2549/21, 2549/22, 2549/24, 2549/25, 2549/26, 2549/27, 2549/28, 2549/29, 2549/32, 2549/35, 2549/36, 2549/37, 2549/38, 2549/39, 2549/40, 2549/41, 2549/42, 2549/43, 2549/44, 2549/45, 2549/47, 2549/48, 2549/49, 2580, 2582.

16. Szada – Laposközi-dűlő (MRT 11. 21/16. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26306

A lelőhely megjelölése: római kori szarmata és avar kori(?) telep¹¹

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során a település határának É-i részén, a Veresegyházra vezető út DNY-i oldalán, vizenyős völgyre enyhén lejtő dombon, 110 x 70 m-es területen. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely ugyan külterületen fekszik, de a település dinamikus fejlődése miatt részben beépült, különféle telephelyek találhatók a területén. A még beépítetlen részeken további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 0142/62, 0142/63, 0142/140, 0155, 1082/2, 1083, 1085, 1086.

17. Szada – Laposközi-dűlő (MRT 11. 21/17. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26307

A lelőhely megjelölése: középkori telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során a település határának É-i részén, a Veresegyházra vezető út mellett, vizenyős völgyre enyhén lejtő domboldal alsó részén. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Reményi László 2009-ben terepbejárást végzett a lelőhelyen. Kövári Klára 2010-

¹¹ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, az MRT-ben szarmata és avar kori(?) telep: MRT 11. 21/16. lh.

ben a telken építendő épület kapcsán régészeti megfigyelést végzett a lelőhelyen, azonban régészeti lelet, objektum nem került elő.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely ugyan külterületen fekszik, de a település dinamikus fejlődése miatt szinte teljes egészében beépült. A még beépítetlen részeken további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 1082/2.

18. Szada – Laposközi-dűlő (MRT 11. 21/18. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26308

A lelőhely megjelölése: középkori telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során a település belterületének ÉNy-i részén, a Veresegyházra vezető út mellett, vízenyős völgyre enyhén lejtő domboldalon, 50 m átmérőjű körben. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Reményi László 2009-ben terepbejárást végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely ugyan külterületen fekszik, de a település dinamikus fejlődése miatt részben beépült: déli részén egy tűzéptelep található. Északi része növényzettel (gazos, nádas terület) fedett. A még beépítetlen területen további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 0149/2, 0149/3, 0149/7, 4536/1, 4536/6.

19. Szada – Kisfaludy u. (MRT 11. 21/19. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26309

A lelőhely megjelölése: réz vagy bronzkori, kelta vagy szarmata telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben és 1982-ben terepbejárás során a település belterületétől K-re, a Kisfaludy u. K-i végénél emelkedő kisebb dombnyúlványon 100 x 60 m-es területen. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Zimborán Gábor 2011-ben régészeti megfigyelést végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely ugyan külterületen fekszik, de a település dinamikus fejlődése miatt 2000 után jórészt beépült. A még beépítetlen területen további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 3700/1, 3706, 3707/1, 3707/2.

20. Szada – Fölösleg (MRT 11. 21/20. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26310

A lelőhely megjelölése: bronzkori(?) telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1979-ben terepbejárás során a település határának DK-i részén, patakra lejtő domboldalon, akkor még szántott területen, 50 x 30 m-es körben. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely területe ma egy külterületi tanyához tartozó, fás-bokros terület. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 093/56, 093/75.

21. Szada – 21. lelőhely (MRT 11. 21/21. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26311

A lelőhely megjelölése: neolit, bronzkori, római kori szarmata telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet ugyancsak Miklós Zsuzsa azonosította 1980-ban terepbejárás során a mogyoródi út két oldalán, egy patak árteréből kissé kiemelkedő homokdombon, amelynek egy részét már ekkorra elhordták. A lelőhely nagyságát ekkor 280 x 60 m-ben határozták meg. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely Ny-i része belterület, a 2000-es években családi házak épültek rajta (Kőrösi Csoma Sándor u.). K-i része külterület, részben fás-erdős területen, részben még beépítetlen területen fekszik. Itt a még beépítetlen területen a település dinamikus fejlődése miatt további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 089/20, 089/21, 0104, 0119/100, 3132, 3134, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142.

22. Szada – Lapos-közi-dűlő (névváltozatok: Halesztanya; MRT 11. 21/22. lelőhely)¹²

Lelőhely-azonosító: 26312

A lelőhely megjelölése: őskori és Árpád-kori telep¹³

A lelőhely leírása: A lelőhelyet Kvassay Judit és Miklós Zsuzsa azonosította 1981-ben terepbejárás során a településtől Ny-ra, vizenyős területből enyhén kiemelkedő homokdombon. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely korábban szántó volt, ma már D-i széle belterület, nagyobb része külterület, jelenleg fás-bokros, nádasos terület. A még beépítetlen területen további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 0142/71, 0142/72, 0142/73, 0142/74, 0142/75, 0142/76, 0142/77, 0142/78, 0142/79, 0142/80, 0142/81, 0142/136, 2628/1, 2628/2, 2628/7, 2628/8.

23. Szada – Paskom (MRT 11. 21/23. lelőhely)¹⁴

Lelőhely-azonosító: 26313

A lelőhely megjelölése: római kori szarmata telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1980-ban terepbejárás során az akkori belterület DNy-i vége közelében, akkor még művelés alatt álló területen egy kis patak

¹² A nyilvántartásban a neve: Lapos-közi-dűlő, az MRT-ben Halesztanya (MRT 11. 21/22. lh.).

¹³ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, az őskori és Árpád-kori telep adat forrása: MRT 11. 21/22. lh.

¹⁴ A nyilvántartásban nincs neve, az MRT-ben Paskom (MRT 11. 21/23. lh.).

árteréből kiemelkedő domb oldalán. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely korábban szántó volt, ma már belterület (Teleki Sámuel u.), területén családi házak állnak, amelyek 2000 után épülhettek. A még beépítetlen területen további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 3113, 3115, 3116, 3119.

24. Szada – Kopoly-rét (névváltozatok: Paskom, Kopoj-rét; MRT 11. 21/24. lelőhely)¹⁵

Lelőhely-azonosító: 26314

A lelőhely megjelölése: római kori szarmata telep¹⁶

A lelőhely leírása: A lelőhelyet Miklós Zsuzsa azonosította 1980-ban terepbejárás során a településtől DNy-ra, az Illésaljai-árok É-i oldalán emelkedő domb oldalán és tetején 250x120 m nagyságú területen. Az akkor még művelés alatt álló területen késő szarmata kori telepre utaló leleteket gyűjtöttek. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen. Mag Hella 2021-ben több családi ház építésénél végzett régészeti megfigyelést. Néhány telken nem került elő régészeti lelet vagy objektum (hrsz. 2547/26, 2547/27, 2547/28, 2547/29, 2547/37), ezek jellemzően a nyilvántartott poligon É-i részére esnek. A hrsz. 2547/30 és 2547/35 telkeken 4-4 kérdéses korú, a hrsz. 2547/40 telken 9 objektum volt megfigyelhető a sávalapokban, amelyek közül néhányból római kori szarmata leletanyag került elő. A megfigyelések által érintett területek közül a hrsz. 2547/36. telek jelezte a lelőhelyen az objektumok sűrűsödését, itt a sávalapokban 21 feltehetően régészeti korú beásás nyomát lehetett látni, amelyek közül többen ismét római kori szarmata leletanyag volt gyűjthető.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely korábban szántó volt, ma már belterület, területén frissen épült családi házak állnak. A lelőhely beépítésére 2021-ben került sor. A még beépítetlen telkeken lakóépületek építése, továbbá útépítés, közművesítés veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül. *Hrsz.:* 2547/2, 2547/20, 2547/21, 2547/23, 2547/24, 2547/25, 2547/26, 2547/27, 2547/28, 2547/29, 2547/30, 2547/31, 2547/32, 2547/33, 2547/34, 2547/35, 2547/36, 2547/37, 2547/38, 2547/40, 2547/41, 2547/42, 2547/43, 4469/1, 4469/2, 4469/3, 4469/4.

25. Szada – Diósok (névváltozatok: Bali föld, Szada határa, Diósor; MRT 11. 21/25. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26315

A lelőhely megjelölése: késő rézkori telep (badeni kultúra), késő bronzkori telep (urnasíros kultúra), késő bronzkori-kora vaskori temető (váli kultúra), késő vaskori (kelta) telep, római kori szarmata telep, Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A település ÉNY-i részén, a Halyagos-vízre enyhén lejtő domboldalon kb. 550x150 m-es területen azonosította a lelőhelyet Kvassay Judit és Miklós Zsuzsa 1981-es terepbejárásuk során. A területen már ekkor sem voltak jó megfigyelési körülmények, háztáji

¹⁵ A nyilvántartásban Kopoly-rét a lelőhely neve, az MRT-ben Paskom (MRT 11. 21/24. lh.).

¹⁶ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, a szarmata telep adat forrása: MRT 11. 21/24. lh.

földeken tudtak leletanyagot gyűjteni. A lelőhely ÉNY-i végén rézkori, DK-i részén késő bronzkori, közepén Árpád-kori leleteket azonosítottak, továbbá néhány kelta és szarmata kerámiát is találtak. Egyéb adatok alapján tudjuk, hogy már 1920-ban megbolygattak a lelőhelyhez tartozó, a kutatók által a késő bronzkori-kora vaskori átmenetet képviselő váli kultúrához sorolható urnasírokat, ezek a leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba jutottak. A lelőhelyen Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely részben külterületen, részben belterületen fekszik, de mindenhol bekerített kertek, fás, bokros részek találhatók a területén. Már azonosításakor rosszak voltak a megfigyelési körülmények, így elképzelhető, hogy nem sikerült pontos kiterjedését meghatározni. A területen építkezések, útépítés, közművesítés veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671/2, 672/2, 672/3, 674/2, 675/2, 676/2, 678, 679, 681, 682/1, 683/3, 683/4, 686, 687, 688, 691, 692, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 703/2, 704, 705/1, 705/2, 708, 709/1, 709/2, 712/1, 712/2, 715/1, 715/2, 716/1, 716/2, 719, 722, 723, 724, 725, 726, 727/2, 728/2, 730, 731, 732, 733/2, 754, 755/2, 755/6, 757/1, 758/4, 760/1, 761/1, 762/4, 763/5, 1159/2, 1159/4, 1159/6, 1159/7, 1159/8, 1159/11, 1159/12, 1159/13, 1169/1, 1169/2, 1170, 1171, 1172/1, 1172/2, 1174, 1175, 1177/1, 1179, 4312, 4322, 4323, 4324, 4545. Veresegyház területén: 7198.

26. Szada – 26. lelőhely (MRT 11. 21/26. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26316

A lelőhely megjelölése: rézkori (badeni kultúra) telep

A lelőhely leírása: A lelőhely Horváth Lajos megfigyelése révén vált ismertté: eszerint 1977-ben kb. 40 cm mélyen legyalulták a vizenyős völgyből kiemelkedő területet. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely ugyan nem belterület, de részben beépült, elkerített telkek, házak állnak a területén. A még beépítetlen területen további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 1145/2, 1146, 1147/1, 1148, 1151/1, 1152, 1153, 1155.

27. Szada – Iszabok (MRT 11. 21/27. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26317

A lelőhely megjelölése: bronzkori és szarmata telep¹⁷

A lelőhely leírása: A lelőhely Kvassay Judit és Miklós Zsuzsa 1981. évi terepbejárásai során vált ismertté a településtől NY-ra egy vizenyős völgyre enyhén lejtő domboldalon 770 x 300 m-es területen. A lelőhely területének D-i része átnyúlik a 21/4. lelőhely területére. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

¹⁷ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, a korszakok forrása: MRT 11. 21/27. lh.

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe külterület, szántó, fás-bokros részekkel. Jelenleg a területe füves-gazos, növényzettel fedett volt. A talaj művelése veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 0132/4, 0132/5, 0132/6, 0132/7, 0132/8, 0132/9, 0132/10, 0132/11, 0132/12, 0132/13, 0132/14, 0132/15, 0132/16, 0132/17, 0132/18, 0132/19, 0132/20, 0132/21, 0132/22, 0132/23, 0132/24, 0132/25, 0132/26, 0132/30, 0132/32, 0132/33, 0132/34, 0132/35, 0132/36, 0139/17, 0139/18, 0139/19, 0139/20, 0139/21, 0139/22, 0139/23, 0139/24, 0139/25, 0139/26, 0139/27, 0139/28, 0139/29, 0139/30, 0139/31, 0139/32, 0139/33, 0139/35.

28. Szada – Paskom (névváltozatok: Illés-tető, Illés alja; MRT 11. 21/28. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26318

A lelőhely megjelölése: késő avar vagy honfoglaláskori telep, Árpád-kori és késő középkori telep

A lelőhely leírása: A lelőhelyen talán már járt 1932-ben Márton Lajos is, de Miklós Zsuzsa 1993-as terepbejárása során vált egyértelműen ismertté a településtől DNY-ra, a Sződrákosi-patakról mintegy 500 m-re, az Illésaljai-árok vizenyős völgyéből kiemelkedő dombháton. Az MRT leírása szerint már 1993-ban részben házak álltak a területén, részben fás-bokros területen feküdt, így a pontos lehatárolására nem nyílt mód. Utóbbi megjegyzés nem világos, a lelőhely nyilvántartott területén és annak környezetében ma sem állnak házak. Az MRT készítői a lelőhelyet feltételelesen Iklad középkori településsel azonosították. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe fás-bokros terület. A talaj művelése, földkitermelés vagy további beépítés veszélyezteti a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka (pl. mélyszántás, talajlazítás) végzése.

Hrsz.: 0119/147.

29. Szada – Ady Endre u. 25. (MRT 11. 21/29. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 26319

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori és késő középkori telep¹⁸

A lelőhely leírása: A lelőhely Horváth Lajos 1986-os bejelentése nyomán vált ismertté, ekkor Kövári Klára helyszíni szemlét végzett a telken. A pince padlójába mélyedő ismeretlen korú objektumot azonosított, valamint egy középkori kerámiatöredéket gyűjtött a telken. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe belterület, területén családi házak állnak, a további építkezések veszélyeztetik a lelőhelyet. Tilos a lelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 592/2, 592/3, 592/4, 593/2, 593/5, 593/6, 593/7, 593/8, 593/16, 593/17.

30. Szada – Dózsa György u. (MRT 11. 21/30. lelőhely)

¹⁸ A nyilvántartásban ismeretlen korú telep, a korszak adat forrása: MRT 11. 21/29. lh.

Lelőhely-azonosító: 49977

A leelőhely megjelölése: késő bronzkori (urnasíros kultúra) telep

A leelőhely leírása: A belterület ÉNY-i szélén, egy kis patak É-i partja melletti domboldalon található leelőhely Kővári Klára 2005-ös terepbejárása során vált ismertté, ekkor a Dózsa György u. 148. ház veteményeskertjében késő bronzkori kerámiákat talált. Virágos Gábor 2005-ben helyszíni szemlét végzett a leelőhelyen.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe belterület, területén családi házak állnak, a további építkezések veszélyeztetik a leelőhelyet. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 607/4, 607/5, 607/6, 612/7, 612/8.

31. Szada – Sződrákosi-patak partja

Lelőhely-azonosító: 85839

A leelőhely megjelölése: avar kori telep

A leelőhely leírása: A leelőhely területe Szada községtől nyugatra, a Pusztaszentjakabi határrésztől É-ra, a Sződrákosi-patak Ny-i oldalán fekszik. 2013-ban vált ismertté egy Farkas Zoltán által végzett régészeti felügyelet és próbafeltárás során. A feltáráskor 3, a leletanyag alapján avar korinak meghatározható telepobjektumot bontottak ki. 2014-ben Füredi Ágnes régészeti felügyeletet, majd 2017-ben Trembeczki Júlia adatgyűjtést végzett a leelőhellyel kapcsolatban.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe külterület, szántó, így az erózió, a talajművelés, további bolygatás veszélyeztetik a leelőhelyet. Jelenleg füves-gazos, műveletlen terület. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 0107/25, 0107/28, 0107/945, 0107/946.

32. Szada – Keserő-földek

Lelőhely-azonosító: 85841

A leelőhely megjelölése: avar kori telep

A leelőhely leírása: A leelőhely területe Szada községtől nyugatra, a Pusztaszentjakabi határrésztől É-ra fekszik. 2013-ban vált ismertté egy Farkas Zoltán által végzett régészeti felügyelet és próbafeltárás során. A feltáráskor avar korinak meghatározható telepobjektumokat bontottak ki. 2014-ben Füredi Ágnes régészeti felügyeletet, majd 2017-ben Trembeczki Júlia adatgyűjtést végzett a leelőhellyel kapcsolatban.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe külterület, szántó, így az erózió, a talajművelés, további bolygatás veszélyeztetik a leelőhelyet. Jelenleg füves-gazos, műveletlen terület. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 0107/25, 0107/28, 0107/945, 0107/946.

33. Verezegyház – Margita dűlő (névváltozatok: Hárskó-hegy, MRT 9. 37/42. lh.)

Lelőhely-azonosító: 12402

A leelőhely megjelölése: őskori telep, honfoglalás vagy kora Árpád-kori telep

A leelőhely leírása: A leelőhely területe Gyombola Gábor 1984-es gyűjtése során vált ismertté a vere-segyházi Hárskó-hegy DK-i lejtőjén. A leelőhely a szadai határba, a Margita-dűlőbe is átnyúlik, kiterjedése 150 x 100 m. A leelőhelyen Kővári Klára és Kulcsár Valéria 2000-ben próbaásatást, Virágos Gábor 2005-ben és 2006-ban helyszíni szemlét végzett. A 2000-es próbaásatás során régészeti objektum nem, csak egyetlen pattintott kőeszköz került elő a humuszból.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe külterület, jelenleg magas fű, gaz áll rajta. Az erózió, a talajművelés, további bolygatás veszélyeztetik a leelőhelyet. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: 025/1, 4183. Vere-segyház: 0217/8.

[34. Vere-segyház – Lapos köz 2. (névváltozatok: Vere-segyház 42. leelőhely)

Lelőhely-azonosító: 72729

A leelőhely megjelölése: késő bronzkori (urnasíros kultúra) és késő vaskori (kelta) telep

A leelőhely leírása: A leelőhely Virágos Gábor 2005-ös helyszíni szemléje során vált ismertté.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely teljes területe fás-bokros terület. Tilos a leelőhely területén minden 30 cm-nél nagyobb mélységű földmunka végzése engedély nélkül.

Hrsz.: Vere-segyház: 0176/1, 0176/2, 0176/3, 981/2. A leelőhely területének határa épp érinti Szada határát, ezért itt megemlítjük, de részletesen nem tárgyaljuk szadai leelőhelyként.]

A település területéről, de pontosan meg nem határozható helyről származó leletek, melyekhez nem tartozik leelőhely a közhiteles nyilvántartásban:¹⁹

Benyovszki Sándor szadai lakostól több, ismeretlen leelőhelyű tárgy került Horváth Lajoshoz, majd innen a váci múzeumba. Ezek között két kőbalta, egy szövőszéknehezék és egy orsógomb az őskoron belül pontosabban nem keltezhetők. Ismertek szadai, de pontos leelőhely nélküli leletek a rézkorból (badeni kultúra), késő bronzkorból (urnasíros kultúra), a kora és a késői vaskorból is.

A szegedi múzeumban is őriznek egy kelta bögrét, amelynek Szada a leelőhelye.

A Magyar Nemzeti Múzeumban egy 2-3. századi bronz térdfibulát őriznek Szadáról. Továbbá 1926-ban Vécsey Istvánné ajándéka-ként került ugyanide egy késő középkori vas sarló, majd 1932-ben Vécsey Gábortól egy V. László denár. Ugyancsak a Nemzeti Múzeumba került egy 1941-ben talált kisebb, 1438-ban záródó éremlelet.

¹⁹ MRT 11, 450.

2. sz. melléklet:

A település határának térképe az ismert régészeti lelőhelyekkel (elforgatva balra 90 fokkal)

Szada, A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK
FELÜLVIZSGÁLATA
ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG
2022. július

Szada történetét, vagy annak részletét többen is feldolgozták könyv alakban. Ezeknek a kiadását Szada önkormányzata támogatta.

HORVÁTH LAJOS: FEJEZETEK SZADA KÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL, kiadó: Szada Község Önkormányzata, 2000

VARGA KÁLMÁN: SZADAI KÚRIÁK ÉS VILLÁK, Kiadó: Szada Nagyközség Önkormányzata 2015.

Ezen könyvek szerzői sok éves, ha nem évtizedes munkával, levéltárakban is kutatva tárták fel a település dokumentált korszakainak (az adóösszeírások révén már a török kortól) társadalmát, gazdaságát. Több korszakból ismerjük az itt élő családok és az előjárók nevét, adófizetési képességüket, a település lakóinak és házainak számát, a gazdaság alapjait.

A tanulmány készítése során figyelembe vesszük:

- a 2005-ben készült örökségvédelmi hatástanulmány,
- és a településképi arculati kézikönyv

megállapításait.

Az épített örökség még fellelhető elemeinek felkutatása, jellemzőinek meghatározása az értékkataszter feladata, ami a településképi rendelet megalkotásakor, a helyi védelmek megállapításakor megtörténhetett.

Jelen tanulmány feladata a településrendezési eszközök felülvizsgálata során végbemenő változtatások hatásainak bemutatása az épített örökségre.

ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

Szada Budapesttől kb. 25 km-re, Budapest agglomerációjában, Gödöllővel szomszédosan, a pesti oldalon fekszik.

A településhálózatban elfoglalt szerepe a középkortól biztosan abban áll, hogy itt ágazik le a keletmagyarországi főútról (a mai 3. sz. út) a Vácra és onnan a Dunán átkelve vagy a Duna északi oldalán nyugatra tartó főút.

A történeti leírás elsősorban a település térbeli alakulására koncentrálva, a török kor idők utáni, már térképeken jól követhető változásaira fókuszálva az elmúlt 300 év bemutatására vállalkozik. Az ezt megelőző időkről a hatástanulmány régészeti munkarész nyújt tudományos igényű tájékoztatást.

Összefoglalva a régészeti hatástanulmány történeti leírását: az tudjuk, hogy a mai Szada területe az őskortól lakott, a középkorban a mai közigazgatási területen több falu is lehetett, a középkori Szada falu a mai településmag elődje.

Sok magyarországi faluval ellentétben a 16. században végig lakott volt, azonban a tizenötéves háború pusztításai elől a lakosság elmenekült. Az 1620-as években tért vissza részben a régi lakosság, részben új családok. 1671-ből a váci püspöki birtokok név szerinti összeírása is fennmaradt, ebben Szadáról 26 személy szerepel. A törökök kiűzése körüli időben Szadát átmenetileg ismét elhagyták a lakói, de 1699-re visszatelepült. 1700-ban és 1702-ben is említik templomát. Utóbbi évben azt írják, a régi templom alapjaira épült az akkori épület. A község Keresztelő Szent Jánosnak szentelt ma is álló templomát 1794-ben kezdték el építeni, helyén kereshetők a középkori templom maradványai.

A ma Mogyoród és Szada területére szétdarabolt középkori Szentjakab település már a török kor elején elpusztulhatott, az 1549-90 közötti török összeírásokban pusztaként szerepel. 1653-ban már teljesen leromboltként említik az egykori templomot.

A Rákóczi féle szabadságharc erősen érintette a térséget: Szada népe is, mint sok más falué, a kuruc szabadságharc utolsó éveiben többször menekülésre kényszerült. Szada lakossága az elsők között tért vissza: pecsétjén az 1710-es év szerepel. Ekkor Szada a váci püspökség és a nagyváradi káptalan birtoka. Az 1768. évi szadai bíróválasztás dokumentált, ekkor hegybírót és borbírót is választottak. A hegymester a Margita hegyen lévő egybefüggő szőlő művelésének a rendjéért felelős. A borbíró a kocsmákban mért borok, sörök és pálinkák minőségét vigyázza.

1739-1741 között pestisjárvány sújtotta az országot, ekkor sok szadai is meghalt.

Mária Terézia uralma alatt az elképesztő birtokszerzési képességgel rendelkező I. Grassalkovich Antal kastélyt épít Gödöllőn, ahol mintagazdaságot is létesít. Ez minden bizonnyal kihat Szadára is. A leszármazottak 1810 vagy 1820 körül kúriát építenek a főút mentén, a templom közelében annak ellenére, hogy nincs itt birtokuk.

Fényes Elek így ír 1851-ben (Magyar ország geographiai szótára):

„Szada, magyar falu Pest vgyében, Gödöllőhöz északra ½ órányira, dombos vidéken, 800 ref., 100 kath., 20 evang. lak., ref. anya-, kath. fióktemplommal. Határa homokos; szántóföldje, rétje kevés; erdeje meglehetősen elpusztult; fő gazdasága nagy szőlőhegyében áll, mely igen becses fejr bort terem, e mellett rakva gyümölcsfákkal, s a gyümölcskereskedelem fő élelmét teszi a lakosoknak. – Egy dombon valami régi épület maradványai is láthatók. Birja a váci püspök és a nagyváradai káptalan.

A település XX. század előtti történetét Dr. Borovszky Samu foglalja össze:

Dr. Borovszky Samu: Magyarország Vármegyéi és Városai Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye

„Szada. Nagyközség a gödöllői járásban. Lakosainak a száma 1296, a kik mind magyarok. Vallásra nézve túlnyomó a református. A lakóházak száma 278. Posta-, táviró- és villamosvasút-állomása helyben van. 1452-ben a Szepes vármegyéből származó Reichel család birtokában találjuk. Reichel Sebald itteni birtokait 1460-ban Gutí Ország Mihály vette meg, 1465-ben azonban Reichel Sebald veresegyházával együtt Rozgonyi Rajnádnak és Jánosnak kötötte le 4000 forintért. Reichel Sebald hűtlenségbe esvén, e helységeket Mátyás király 1467-ben Ivács és Szávatelke pusztákkal együtt a Rozgonyiaknak adta. A református egyház az 1626-29. években már fennállott. Az 1633-34. évi török kincstári adólajstromokban a pesti nahije (járás) helységei között találjuk, 5 adóköteles házzal. 1691-ben egynegyed, 1695-ben egy egész portával rótták meg. 1715-ben 43, 1720-ban 54 magyar és 3 tót adóköteles háztartást írtak össze a helységben. Ekkor Szent-Jakab és Pusztá-Tarcsa nevű puszták is hozzátartoztak. 1848-ig a váci püspökség és a nagyváradai káptalan volt a helység földesura. A tagosítás 1861-ben történt. 1877-ben a fél falu leégett. A nagyváradai káptalan itteni birtokait 1889-ben vette meg a lakosság, a váci püspökség birtokait pedig 1902-ben parcellázták fel, melyet ez alkalommal szintén az itteni birtokosok vettek meg. A helységben lévő kastélyt gróf Pejácsevich János építtette; jelenleg Kollerfy-Koller Mihály tulajdona. Itt van még a falu mellett báró Vécsey István úrilaka és több csinos nyaraló. A lakosság hitelszövetkezetet tart fenn. A határban lévő hegy tetején körsáncz között „várdomb” emelkedik, hol romok láthatók, melyek állítólag a török korból származnak. A püspöki birtok fölszántása alkalmával is épületromokra bukkantak, de a talált köveket beépítették. A községhez tartozik Koplad, Margitta és Öreghely.”

A kiegyezést követően a gödöllői kastélyt a magyar állam, amelyet korábban már megvásárolt, 1867-től Ferenc Józsefnek adta ajándékba és királyi pihenő rezidenciává, illetve vadászkastéllyá alakította. A vasút kiépült, Gödöllő állomásán királyi várót is építettek. A gödöllői vasútállomást a váci vonallal a Veresegyházig érő vasút kötötte össze. Mindezek, a szép táji környezet és a jó bor mellett, vonzóvá tették a települést a fővárosi arisztokrácia számára, akik nyaralókat építettek a Halyagos patak forrásvidékének számító, a Szőlőhegy és a Várhegy közötti völgy szétterülő részén, és később a Szőlőhegy kapcsolódó részén.

A TÖRTÉNETI TELEPÜLÉS- ÉS TÁJSZERKEZET ALAKULÁSA

A település-és tájszerkezetet a már említett két országút, Hatvan – Gödöllő - Pest és Gödöllő – Vác és az ezeket összekötő Szada-Mogyoród utak, a domborzat (Margita, Illés tető, Vár-domb) valamint a vizek határozzák meg.

Az első katonai felmérésen (1780-1784 között) látható, hogy az akkor kétutcas Szadán, a lakott területtől keletre szőlőterületek, és kiterjedt erdőterület található (Margita-hegy területe). Szentjakab területe ekkor, és egészen az autópálya megépítéséig egy majorság, a Szódrákosi patakon duzzasztott tóval. Az utak találkozási pontjában fogadó (WH.) volt.

Szada külterületét döntően szántónak használták, de ebben az időben viszonylag nagy területet foglaltak el a gyepterületek is. A Szódrákosi-patak vonala és természetes környezete, valamint a Halyagos víz látható a térképen. A szódrákosi patak és annak Szadai mellékága összefolyásánál vízimalom volt, ahová a településközpontból ma már eltűnt nyomvonalú egyenes út vezetett.

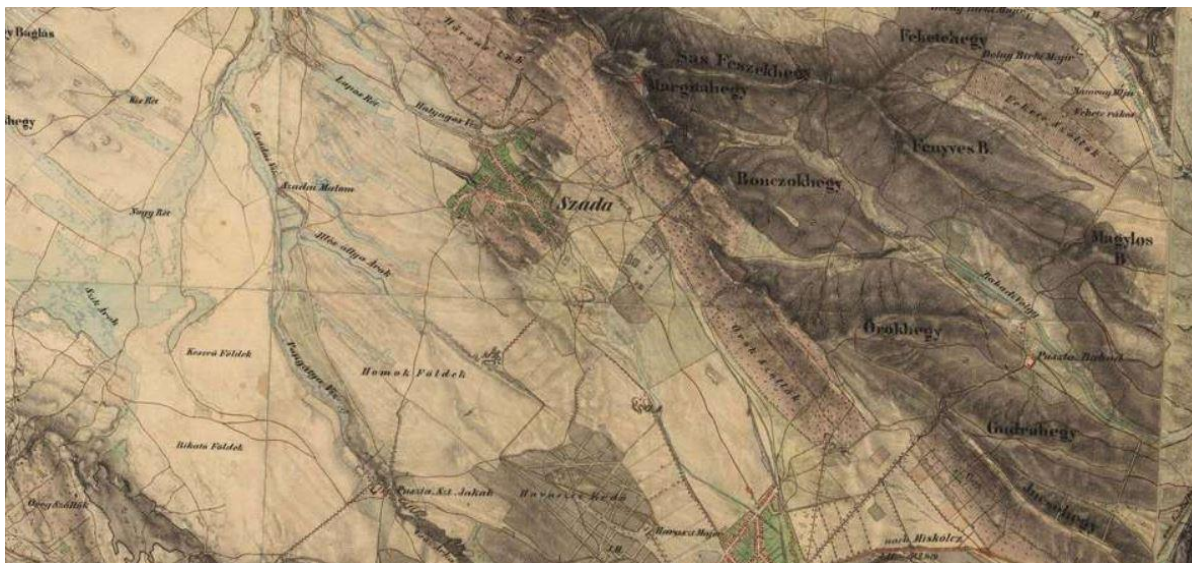
A második katonai felmérésen (1806–1869 között) jól látható a település terjeszkedése. A szőlő és szántó területek nagysága nagyságrendileg nem változott. A szőlőterületek felé új utakat létesítettek. A térképen már olvasható a Margitahegy felirat, a településtől keletre lévő erdőfolt. Szentjakab pusztája területe is tovább fejlődött, a majorság U alakú udvarházzal és saját temetővel egészült ki. A Szódrákosi patak neve a térképen Papgátya patak, a Szadai mellékágé Ilésallya patak. A malom neve Szadai Malom.

A harmadik katonai felmérés (1872-1884 között) térképén látható területhasználat már közel áll a mai szerkezethez. A mai Székely Bertalan út mentén, a Mély -árok hídjának közelében templom volt (az írásos emlékek alapján egy fa szerkezetű református templom). A Székely Bertalan utca településhez közeli szakasza kétoldali fasorral szegélyezett, ami akkoriban leginkább a kastélyokhoz vezető utaknál volt szokásos. A szőlőterület felé az úthálózat sűrűsödött, pár új épület is megjelent. Felismerhetők a egyes mai utcák elődjai (Kisfaludy utca, Koncz köz, Szabadság utca). A malomhoz vezető út tört vonalúvá válik. A mai Korizmics utca környékén nagy kiterjedésű gyümölcsöst telepítettek, vélhetőleg ez a gyümölcsös adta a szőlőn kívül a Fényes Elek által említett fő bevételi forrást (bár gyümölcsösök lehettek a lakóházak telkeinek hosszú végei is). Ekkor a mai sportpálya-temető területét nevezték Bereknek, a gyümölcsöstől délnyugatra új tanya neve Kotyis tanya. A vizek környékén kifejezetten ábrázolták a vizenyős területeket, a mai lápok területeit, a Halyagos patak menti kertek vizes területeit (ma Diósok) és a Mély árok „végén”, a vereasegyházi határban szétterülő mocsaras területet. A vasút vonala még nincs a térképen (a Gödöllői országos fővonal a térkép készítésekor már kiépült, a vereasegyházi még nem).

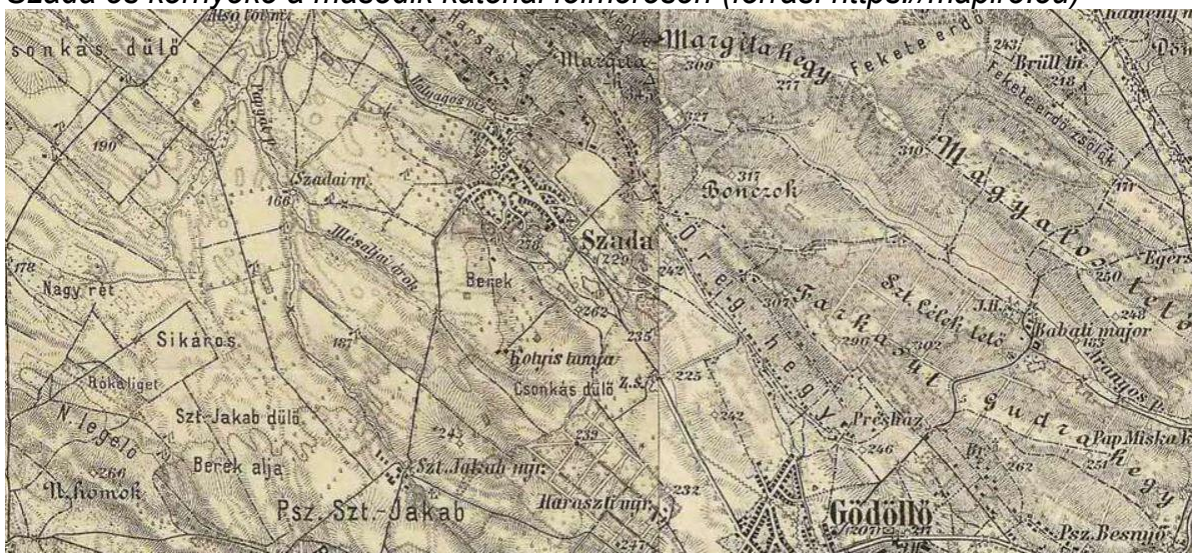
Az 1941-es katonai felmérésen látható, hogy a település tovább növekedett. A szőlőhegyen további épületek jelentek meg. Megjelennek a mára körbeépített, belterületi, akkor még külterületi, de izolált erdőfoltok. Az 1900-as évek elején épült Vereasegyház-Gödöllő vasútvonal Szadán is keresztülhaladt, állomása is volt a településen (mai Vasút utca). A Szódrákosi patak neve Ivacsi -patak, a mellékágnak nincs neve.

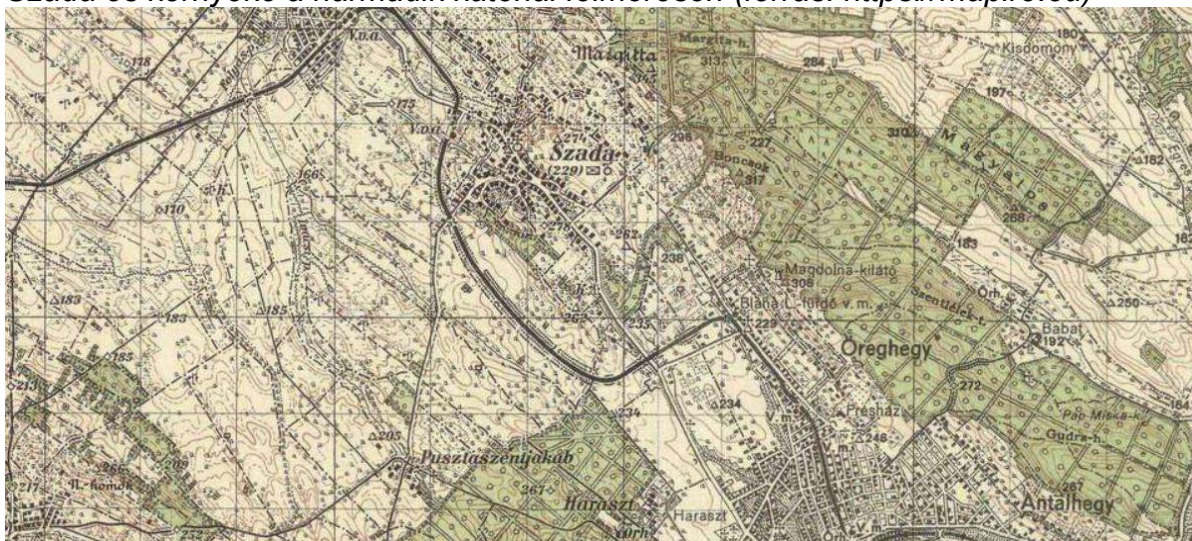
Szada és környéke az első katonai felmérésen (forrás: <https://mapire.eu>)

Szada és környéke a második katonai felmérésen (forrás: <https://mapire.eu>)

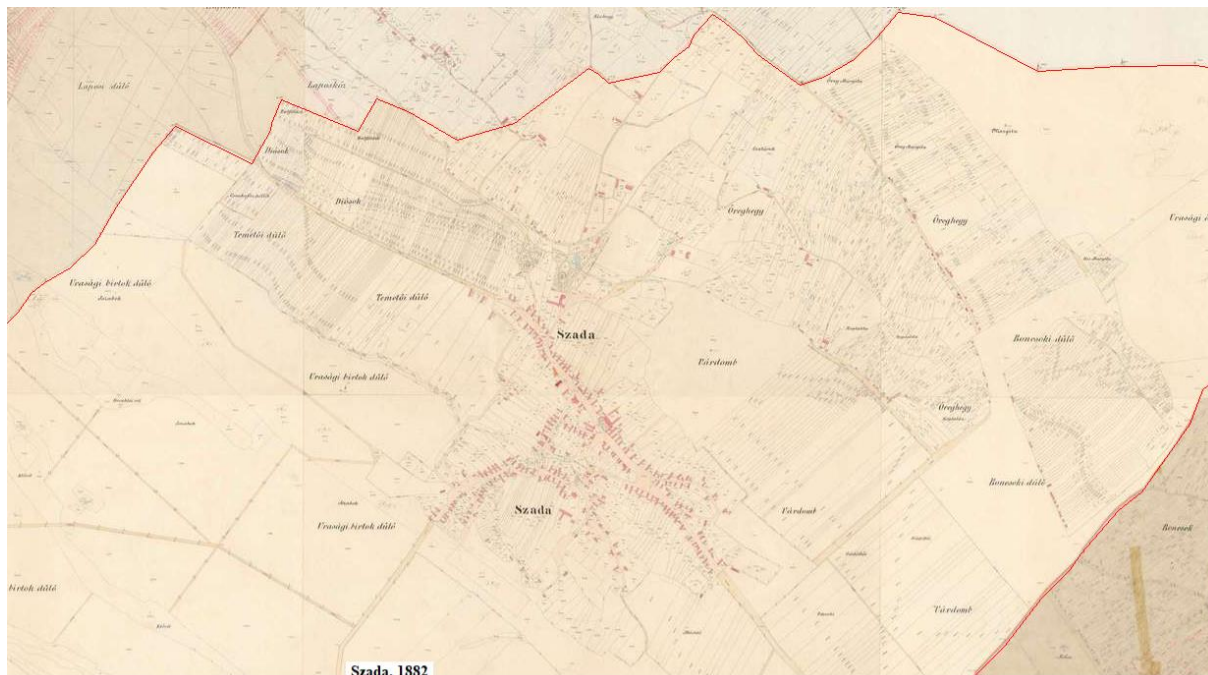

Szada és környéke a harmadik katonai felmérésen (forrás: <https://mapire.eu>)

Szada és környéke az 1941-es felmérésen (forrás: <https://mapire.eu>)

Letisztult, a mai telekhatárokhoz igazítható kataszteri térkép áll rendelkezésünkre 1882-ből. A kataszteri térkép készítése azért is válhatott szükségessé, mer a Nagyváradi Káptalan ekkor parcellázta föl és értékesítette a szadai birtokát. Ezen az egyes épületek rendeltetését nem jelölték. Felismerhetők a kúriák körüli francia és angolkertek, az egyes telkek művelési ágai jelöltek.

Kataszteri térkép 1882

A 2. világháborút követő idők katonai térképei nem nyilvánosan elérhetőek, az 1945-től kezdődő időszak változásainak bemutatására nincs elég adatunk.

Az írott dokumentumok szerint 1945 utáni államosításkor a villák egy részéből szociális otthon lett, vagy vállalati üdülő, talán egyet tarthatott meg az eredeti család. A községháza a Grassalkovich-Pejacsevich kúriába települt be, igaz, ez az államosítást megelőzően már népiskolaként működött.

A demográfiai adatokból és a mai épületállományból arra következtethetünk, hogy 1945 és 1990 között a település ekkor a meglévő országutak mentén terjeszkedett. A Dózsa György út majdnem településhatártól településhatárig beépült. A Székely Bertalan utcáról nyitottak néhány új utcát. A gazdasági tevékenység ekkor leginkább a TSZT telephelyén zajlott, később ennek helyén alakították ki az első ipari területet.

A mai iskola 1975 körül épült, addig a település iskolája a mai polgármesteri hivatal épületében, és a Rákóczi út túloldalán lévő régi iskola épületében működött.

A vasutat, ami egyes források szerint 1963-ban egymillió utast szállított, 1970-ben zárták be.

A M3 gyorsforgalmi út Gödöllőig tartó szakaszát 1978-ban adták át. Az M31 gyorsforgalmi út 2010-ben készült el, ennek csak a csomóponti része esik Szada területére.

ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG VÉDETT ELEMEI

A települési értékleltár a településképi rendelethez 2017-ben elkészült.

Világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek

Szada nem világörökség és nincs világörökség-várományos területe.

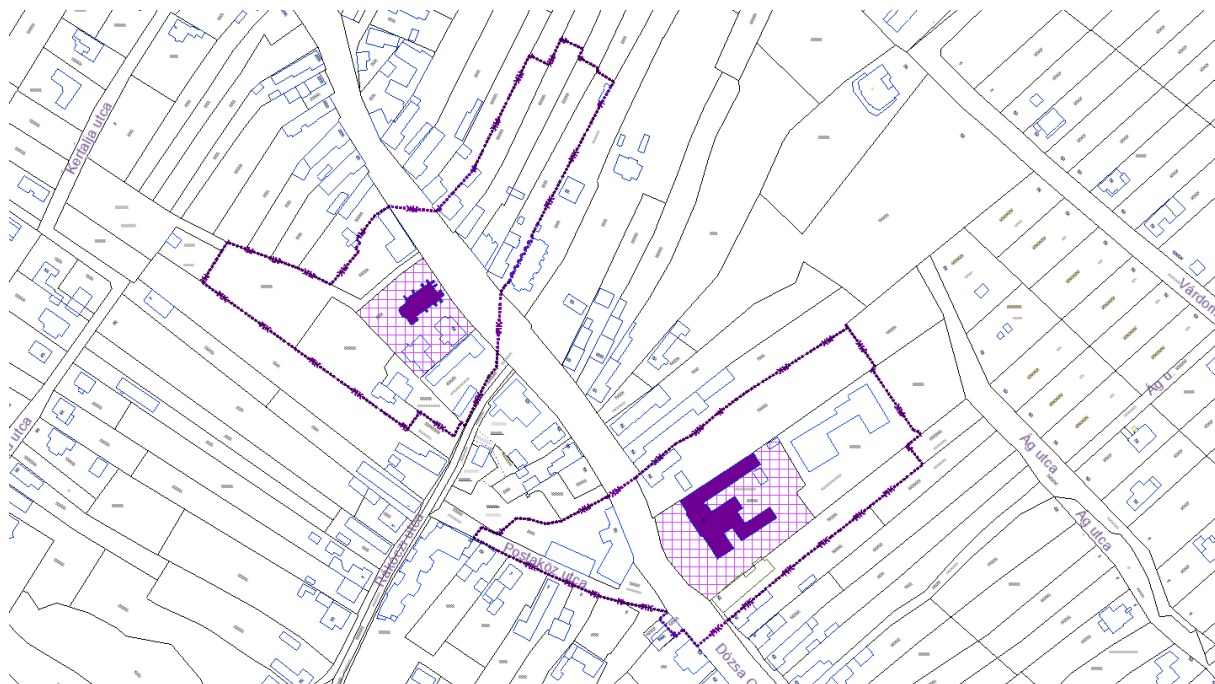
Műemlékek

törzsszám	azonosító	cím	hrsz	név	védelem	bírság-kategória
7251	7318	Dózsa György út 63.	918/3	Grassalkovich-Pejacsevich-kúria	22509/1958. ÉM 120344/1958. MM	II.
7252	7319	Dózsa György út 110.*	556	Római katolikus templom	22509/1958. ÉM 120344/1958. MM	II.

*A cím helyesen: Dózsa György út 92.

Műemléki környezetek

törzsszám	azonosító	műemlék	műemléki jellege	környezet
7251	29469	Grassalkovich-Pejacsevich-kúria ex-lege műemléki környezete	Ex-lege	
7252	29470	Római katolikus templom ex-lege műemléki környezete	Ex-lege	

Szada műemlékei

GRASSALKOVICH-PEJACSEVICH KÚRIA

A gyaraki Grassalkovich hercegek 1810 körül építették szadai kúriájukat kora klasszicista stílusban, mely regionális birtokközpontként szolgált és a birtokot irányító gazdatisztek, intézők lakták.

Az épület szabadon álló, földszintes, kontyolt tetős. Négy dór oszloppal alátámasztott timpanonos porticusához lépcső vezet. Egyenes záródású, vakolt keret nélküli ablakai vannak, homlokzata 13 tengelyes, 3+2+3+2+3 osztású. Az udvar felé szimmetrikus porticusa volt, hasonlóan a főhomlokzathoz, de ezt mára átépítették.

A Grassalkovichok után a horvát eredetű verőczei Pejácsevich grófi család tulajdonába került.

A XIX.-XX század fordulóján Kollerfy Koller Mihály lakja, majd a Korizmic családé, és végül Bánó László és családja „hétvégi háza”.

1944-ben a Kalász Népfőiskola megvásárolja, majd 1945 után államosították és községháza került a falai közé.

Ma művelődési ház és könyvtár, Szada Önkormányzatának tulajdona.

RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

Az egyhajós templom a középkori Szada templomának alapjaira épült 1794-ben, későbarokk stílusban. Szabadon álló, középtornyos épület. Főhomlokzatát négy, vaskos háromlépcsős támpillér erősíti, melyek később készültek. A két középső támpillér között diadalívszerű áthidalás van vakolt zárókődísszel, alatta szegmensíves ablak. Egyenes szemöldökű bejárati ajtaja van.

A főpárkányra enyhén rizalitszerűen kiülő tornyát oldalról íves oromfalak támasztják. Szalagkeretes toronyablak mélyített tükröben, törtvonalú sisak. Az oldalhomlokzaton szegmensíves záradéku ablakok 3-3 támpillér.

A XVIII. század végén épített katolikus templom oltárképe a XVII. századból származik. Új oltárképét, amely a templom védőszentjét, Keresztelő Szent Jánost ábrázolja, Than Mór festette 1865-ben. 1888-ban a templomot támfalakkal vették körül. Renoválták 1841-ben, 1880-ban, 1952-ben és 1981-ben. Szentélyzárása kosáríves, a sekrestye bal oldalon található.

A szószék a templom építésével egy időben, a 18. sz. végén copf stílusban készült.

1923-ban kihelyezett káplánságot hoztak itt létre. Eredetileg a község Veresegyház filiája volt, melytől véglegesen 1955-ben vált el.

Helyi védelem

A helyi védelem célja „a település szempontjából hagyományt őrző, az ott élt és élő emberek, közösségek munkáját és kultúráját tükröző sajátos megjelenésű, a település-képet meghatározó építészeti és táji érték védelme.”

Helyi védett épületek

A településkép védelméről szóló 18/2017. (XII.20.) önkormányzati rendelet meghatározza a védett épületek körét.

„1. melléklet a 8/2018.(III.28.) önkormányzati rendelethez

Helyi értékvédelem alatt álló épületek, építmények jegyzéke

Megnevezés	HRSZ	Cím	Tulajdon
Református templom épülettel, valamint lakóházzal bővítve	906	Dózsa Görgy út 79.	Református Egyház
Volt Strand ez most közpark, nincs épület	812-813	Szabadság utca 1.	Önkormányzat
Székely Bertalan Múzeum, emlékház, műterem	170., 168/5 171	Székely Bertalan utca 22.	Önkormányzat

”

A REFORMÁTUS TEMPLOM

A Schulek János (Schulek Frigyes fia) tervei szerint 1928-ban épült szadai református templom története, építészeti értékeinek feltárása további kutatásokat érdemel.

Településképi értéke elvitat_hatatlan. A katolikus templom tornyával együtt a település sziluettjére gyakorolt hatása révén is meghatározó épülete Szadának.

A templom hátsó részén, a karzaton helyezkedik el a két manuális villany vezérelt orgona, melyet Rieger Henrik orgonaépítő készített. A toronyban 3 harangot helyeztek el.

VOLT STRAND

A terület közpark, épület nincs a területen, táji értéknek tekintendő.

SZÉKELY BERTALAN MÚZEUM, EMLÉKHÁZ, MŰTEREM

A ház és a kert a nagyváradi káptalan ispáni birtoka volt, akit a XIX. századi Szada egyik földbirtokosaként ismerünk. A festő az 1880-s évek végén az eladóvá vált kertet és házat megvásárolta majd közel 20 éven át nyaraló- és alkotóhelyként használta.

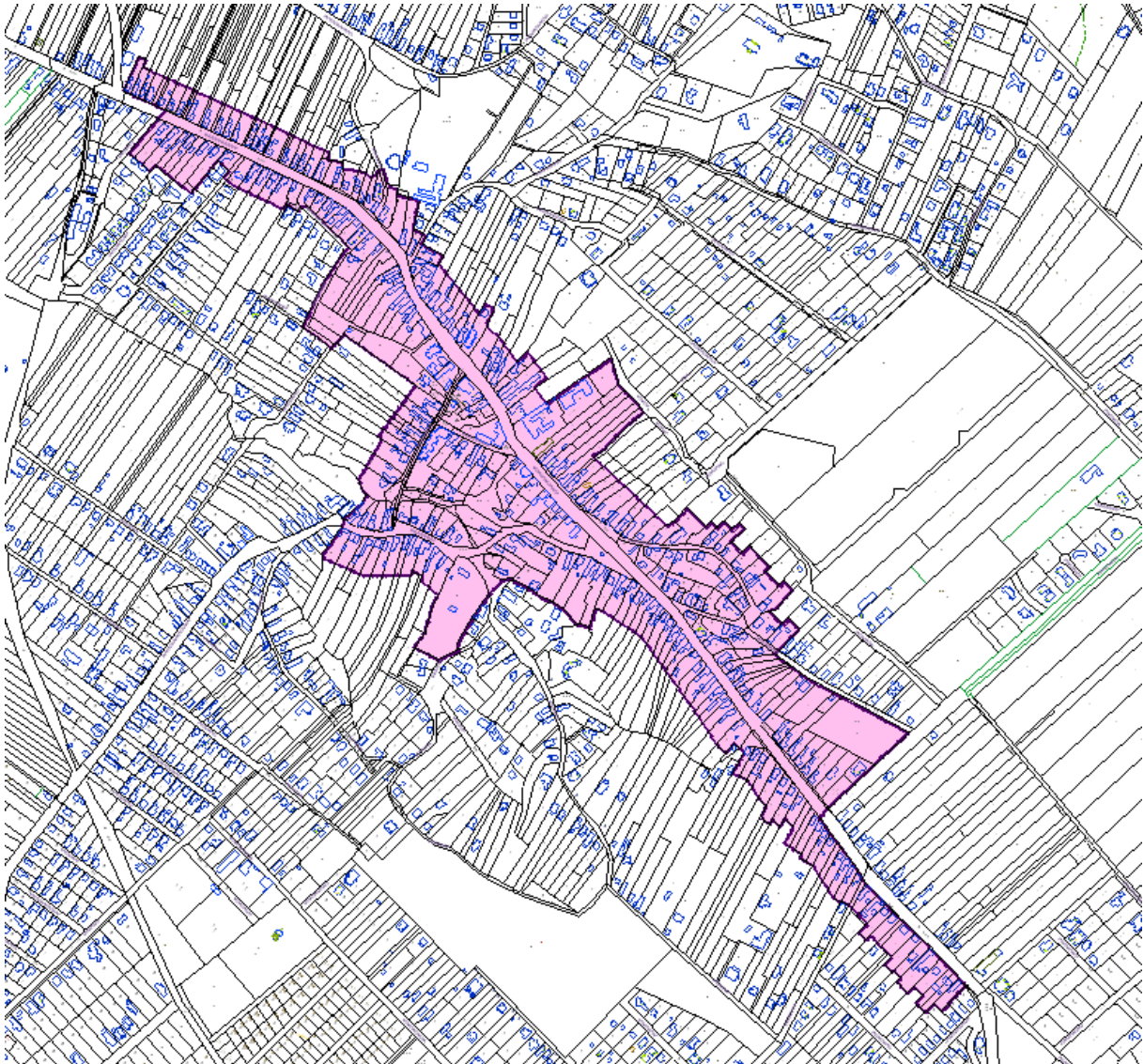
Itt épült fel Műteremháza is, amelyet a hagyomány szerint jó barátja, Schulek Frigyes építész tervezett számára az 1880-as évek végén

2006-ban U. Nagy Gábor Ybl díjas építész tervei alapján felújították és belső terét átalakították. Az átalakítás révén egy különös hangulatú, többfunkciós egyedi tér jött létre, amely kortárs kiállítóhelyként fogadja elsősorban Szadán és környékén élő képzőművészek alkotásait.

NEM VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK

HELYI VÉDELEMRE JAVASOLT TELEPÜLÉSMAG

Helyi területi védelemre javasolt a 300 évvel ezelőtti település területe, ahol mai napig fellelhető az akkori úthálózat, telekstruktúra. Az épületállomány lecserélődött, de sok helyen megmaradt az, oldalhatáros beépítés, egyszerű nyeregtetős épülettömeg.

HELYI VÉDELEMRE JAVASOLT ÉPÜLETEK

Szada építészeti szempontból fontos örökségét a 2005-ben készült örökségvédelmi hatástanulmány feltárta, illetve már korábban is készültek örökségvédelmi tárgyú felmérések.

A településképi rendelet mellékleteiben sorolja fel a védelemre érdemes épületeket, műtárgyakat, kerteket.

Szada képviselő-testülete nem kívánja jogi eszközökkel védeni a még meglévő, a korábbi korszakok épített örökségét, de törekedett eddig arra, hogy ezeket megvásárolja és felújítsa, majd valamilyen közösségi célra hasznosítsa.

A következő felsorolás a nem védett, de építészeti és településképi szempontból értékes épületeket sorolja fel, megőrzésük, szükség esetén felújításuk javasolt.

Középületek

név	hrsz	cím	név	hrsz	cím
Régi Iskola	552/5	Dózsa György út 90.		533/3	Dózsa György út 88.

név	hrsz	cím	név	hrsz	cím
Plébániahivatal	556	Dózsa György út 92.	Tájház	969	Dózsa György út 41.

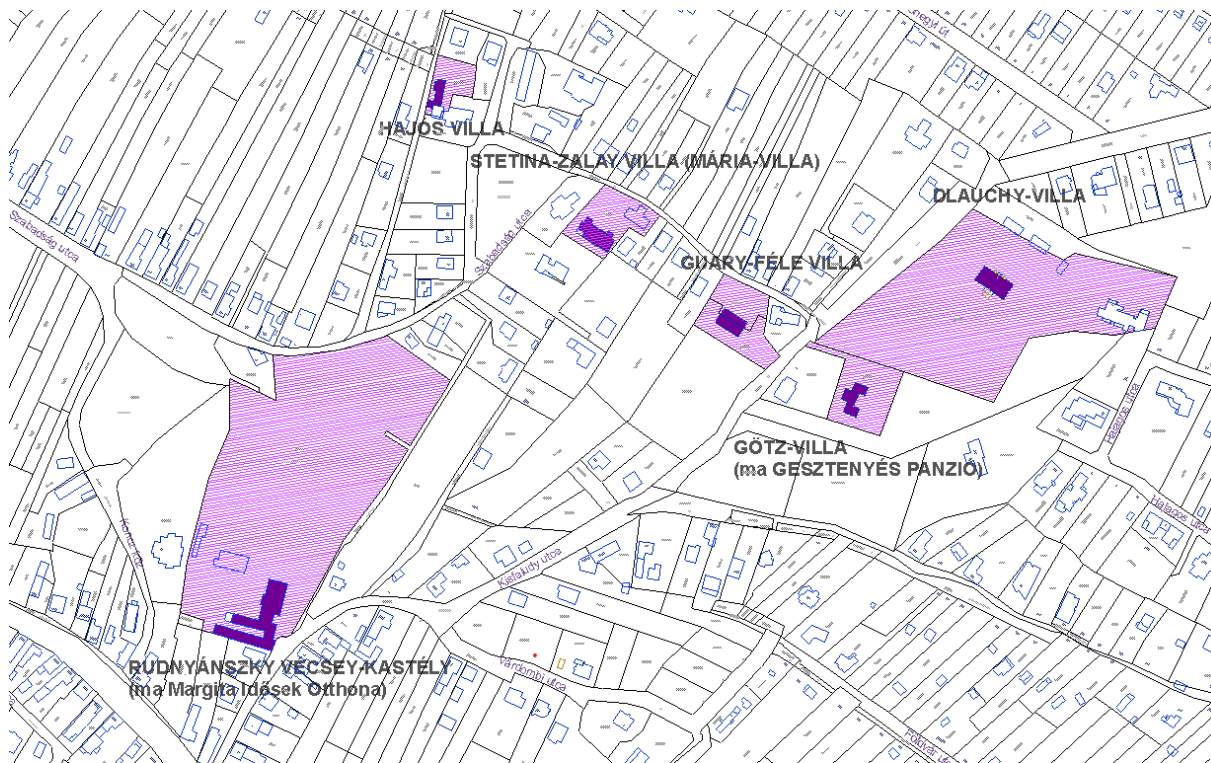

név	hrsz	cím	név	hrsz	cím
minibölcsőde, volt hitelintézet	599/4	Ady Endre u. 2.	Szociális ellátó	1/1	Dózsa György út 76
					

egyházi épületek

név	hrsz	cím	név	hrsz	cím
Rudnyánszky Kripta és kápolna	(553)	temető	Baptista Egyház	6	Dózsa György út 58.-62.
					

Szada értékes, megkutatott és az identitástudatban is megjelenő öröksége a kúriák együttese. Ezek legtöbbje a közterület felől nem látható. Megjelenésüket, építészeti értékeiket régi képeslapokról, fényképekről ismerjük.

A Kós Károly tervei alapján 1911-ben átalakított Rudnyánszky-Vécsey kúria állami tulajdon, a benne működő Margita idősek otthona Pest megyei fenntartású.

Önálló, megőrzésre érdemes építészeti kialakításúak a fehér homoktégglával burkolt utcai homlokzatú, vagy fehér téglából épített tornácoszlopos épületek, amely jellemző a környező településeken és a Galga völgyében is, az ország más részeiben viszont nem igazán található ez a kialakítás. Ilyenek a Dózsa György út 2. hrsz: 94., Székely Bertalan u. 51. hrsz: 420, Dózsa György út. 140., hrsz: 607/1, Szabadság u. 1. (Koncz köz 6.) 745/2, Szabadság u. 34. 777/1 és teljesen romos állapotban a Margita u. 4133/1 hrsz.

Felkutatásra érdemesek még a megőrzésre érdemes, utcával párhuzamos gerincű a polgári lakóházak, mint amilyen volt a Dózsa György út 83 (hrsz. 903/1 hrsz, műanyagra cserélt, más osztású ablakkal), és a jellegzetes, szecessziós utcai tornáckapuk, amelynek szép példája a tájház kapuja, de ilyen van rossz állapotban a Dózsa György út 2. számú házon is.

A TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSA AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGRE, HATÁSELEMZÉS

A védett épített értékek (műemlékek és helyi védett épületek) szempontjából releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése, a változtatások hatása a védett épített értékekre

A tervezett településszerkezet a védett értékek vonatkozásában nem változik, a műemlékek, a református templom és a Székely Bertalan lakóház és műterem településközponti területek, ahol a rendeltetések tág köre elhelyezhető.

A szabályozás úgy változik, hogy az övezeti határértékek a „K” kialakult jelölés helyett a szomszédos területekhez alkalmazkodó számszerű határértékekkel vannak meghatározva. A határértékek a templomok esetében a templomokra nem értelmezendők, a velük egy telken lévő épületekre lehet alkalmazni. A templomok tömege, a megengedett legnagyobb épületmagasságmól következően nem változtatható meg.

A változtatások hatásai a történeti településre, település- és tájszerkezetre

A védelemre javasolt településmag vonatkozásában a Helyi építési szabályzat tartalmaz olyan elemeket, amelyek a szerkezet és a morfológia megőrzését szolgálják, elsősorban

- a telekalakításokra vonatkozó szabályokkal,
- valamint az építési övezetek beépítési módjának és épületmagasságának megválasztásával.

Az építési övezetek beépítési határértékei a hatályos szabályzathoz képest a lakó és vegyes területeken alapvetően nem változnak.

A hagyományos nyeregtetős-oromfalas kialakítást támogatja az, hogy oromfalak alkalmazásakor kedvezmény érvényesíthető az épületmagasságokra vonatkozóan.

A tájszerkezetre hatást elsősorban

- a golf terület „feladása” jelent, a Natura 2000 védettségű terület mezőgazdasági területbe sorolása jelent, ami a egyértelműen a meglévő értékek megőrzését, a tájszerkezet megtartását szolgálja, valamint
- az ipari park bővítéseként tervezett ipari terület, amelynek a negatív hatása csekély, mert részben már most is telephelyek által foglalt terület, és meglévő ipari parkhoz kapcsolódik.